

Aldis Bergmanis

LATVIEŠI TĀLAJOS AUSTRUMOS UN ATGRIEŠANĀS DZIMTENĒ 20. GADSIMTA 20.–30. GADOS

Ievērojamu uzmanību vēsturnieki ir veltījuši Imantas un Troickas pulka darbībai 1918.–1920. gadā. Netiek aizmirsta arī profesora Pētera Šmita darbība Austrumu institūtā Vladivostokā. Tomēr līdz šim trūkst pētījumu par latviešu ikdienas dzīvi šajā reģionā 20. gadsimta 20.–30. gados.

Latviešu karjeras iespējas Baltijas guberņās 20. gadsimta sākumā bija ierobežotas. Daudz labāks stāvoklis šajā ziņā bija Krievijā, sevišķi Sibīrijā un Tālajos Austrumos. Šeit cariskās Krievijas ierēdņi centās panākt, lai neapdzīvotajos plašumos pārceltos uz dzīvi impērijas Eiropas daļas iedzīvotāji. Ne velti Tālajos Austrumos dzīvojošie cara valdīšanas laikā no centra saņēma lielus pabalstus un ieceļotājiem piešķīra dažas privilēģijas. Zemnieki saimniecības iekārtošanai saņēma no 180 līdz 600 rubļiem. Reģistrētās personas no pierakstīšanas dienas uz 6–10 gadiem tika atbrīvotas no valsts nodokļiem un kara-klausības. Šīs privilēģijas noteica šo zemju lielo pievilksnās spēku. Tur tiecās nokļūt arī ne viens vien par 1905. gada notikumiem vajātais. Līdz I pasaules karam Tālajos Austrumos tika nodibinātas latviešu kolonijas – Aizupe, Vidussala, Amūras Baltija, Latvija, Andrejeva, Latišskiji hutora, Jaunā Vidzeme, Jaunā Rīga, Tauričanka un Oļgina. Salīdzinājumā ar agrākiem gadiem 20. gs. sākumā Sibīrijā dibinātām latviešu kolonijām daudz biežāk tika doti arī latviski nosaukumi. Tas liecināja par latviešu lielāku nacionālo pašapziņu. Sava nozīme bija faktoram, ka Tālajos Austrumos un Sibīrijā vietējās varas iestādes, lai piesaistītu zemju apdzīvošanai kolonistus, neiebilda pret bērnu apmācību dzimtajā valodā, ko nepieļāva Latvijā.¹ Tomēr vietējām varas iestādēm nācās rēķināties ar Krievijas augstāko amatpersonu vidū pastāvošo noraidīto attieksmi pret neslavu izcelsmes kolonistu vienlaidus apmešanos uz dzīvi kādā Sibīrijas vai Tālo Austrumu rajonā. Tika ieteikts panākt, lai pat pagastos kolonisti neizveidotu noslēgtas nacionālas kopienas, bet dzīvotu starp krieviem un līdz ar

to ātrāk tiktu panākta viņu asimilācija.² Jāņem vērā arī apstākļi, ka daļa latviešu koloniju atradās pie Klusā okeāna, t.i., valsts robežas. Turklāt tās tika dibinātas neilgi pēc Krievijai neveiksmīgā krievu-japāņu kara. Tādēļ iepriekšminētais varas iestāžu norādījums tika stingri ievērots.

20. gadsimta sākumā latvieši Tālajos Austrumos bija ne tikai zemnieki, bet strādāja arī valsts dienestā, galvenokārt par pasta un telegrāfa, zemes ierīcības, dzelzceļa ierēdņiem. Nepieciešamību pēc šo specialitāšu darbiniekiem veicināja Krievijas Klusā okeāna piekrastes reģionā veiktā dzelzceļu tīkla izbūvēšana.³ Daudzi latvieši strādāja Tālo Austrumu kuģniecībā. Jāpaskaidro, ka 20. gadsimta sākumā Krievijas jūras transporta vadībā $\frac{3}{4}$ diplomēto jūrnieku bija latvieši un igauņi.⁴ Tāpat nedrīkst nepieminēt reģiona intelektuālo centru Vladivostoku, kurā darbojās Austrumu valodu institūts. Tajā mācību spēku vidū bija arī latvieši.⁵ Līdz ar to atšķirībā no Sibīrijas reģioniem, kur latvieši skaita ziņā bija pat vairāk, tomēr daudz retāk bija sastopami latviešu inteligences pārstāvji. Tādēļ tur trūka cilvēku, kuri varētu vadīt latviešu koloniju kultūras dzīvi.

LATVIEŠU POLITISKĀS AKTIVITĀTES PILSONU KARA LAIKĀ

20. gadsimta sākumā latviešu vidū populāras bija kreisās idejas. Lai arī komunistu vadoņi savās runās propagandēja internacionālismu, tomēr reālajā politikā, kas grūti iedomājama bez cīņas par varu, varēja vērot starpnacionālos konfliktus. Piemēram, Rietumsibīrijas apgabala centrālās komitejas latviešu grupa izveidojās jau 1918. gada beigās. Tās Omskas centrs nodibināja sakarus ar Tomskas, Irkutskas, Taras un Vladivostokas pagrīdniekiem latviešiem. Viņiem radās konflikts ar apgabala komunistu vadību. Tā latviešus apvainoja autonomā darbībā un pieprasīja latviešiem bez ierunām pakļauties Rietumsibīrijas apgabala komitejai.⁶ Jāpiebilst, ka šādi konflikti notika ne tikai Sibīrijā. Tūlīt pēc 1917. gada revolūcijas Padomju Krievijā augstus posteņus ieguvušos latviešus pamazām ar dažādu intrigu palīdzību atstādināja no vadošiem amatiem.⁷

Latviešu komunistu aktivitātes bija vērojamas arī Vladivostokā un citur šajā reģionā. Viņu atbalstītāji bija atrodamī starp I pasaules kara laika bēgļiem, kuri Vladivostokā ieradās kā Rīgas un Liepājas kvalificētie strādnieki. Viņi pārsvarā tika pieņemti darbā "Pirmās Upes" pagaiddarbnīcā. Citi latvieši strādāja kara ostas darbnīcās. Vēlāk kreisi noskaņotie latvieši sāka pulcēties ap "Pirmās Upes" darbnīcām. Tur darbojās arī latviešu komunistu organizācija, kas pakļāvās Krievijas komunistu partijas Piejūras apgabala komitejai. Latviešu organizācijas sekretārs bija arī Vladivostokas komunistu

organizācijas komitejas loceklis. Sākumā latviešu organizācijas sekretārs bija Kālis, bet kopš 1918. gada pavasara Kārlis Šķilters.⁸

1919. gada vasarā gandrīz visi aktīvākie komunistu pagrīdes darbinieki bija devušies soplās pie partizāniem. Šajā pašā gadā Vladivostokā "Otrās Upes" rajonā tika izveidota latviešu komunistu šūniņa, kurā bija 15 biedri. Aktīva jaunu biedru vervēšana tika izvēsta Imantas pulkā. Rezultātā tika izveidota komunistu organizācija, kurā iesaistīja ap 70 latviešu karavīru. Nelegālo sapulču organizēšana notika "Pirmās Upes" rajonā, kur tika speciāli iznomāta viena māja.⁹ Šajā laikā komunisti izplatīja skrejlapas, aicinot latviešus boikotēt Nacionālās padomes 1919. gada 3. decembrī Vladivostokā sasaukto latviešu tautas saeimu, draudot tās organizētājus vēlāk saukt pie atbildības kā "tautas nodevējus".¹⁰ Pirms strēlnieku dezertēšanas 1920. gada sākumā tika izplatītas baumas, ka viņus vedīs nevis uz Latviju, bet Āfriku.¹¹ Ticamību šīm baumām veicināja apstākļi, ka latviešu militārās vienības pakļāvās franču virspavēlniecībai. Tai vajadzēja nodrošināt Francijas kontroli arī Āfrikas kolonijās.

Nacionāli noskaņoto latviešu viedokli par komunistu darbību raksturo Latvijas diplomātiskā pārstāvja Mārtiņa Skujiņa sniegtā liecība, ka kreisi noskaņotie Vladivostokas latvieši pulcējās "Pirmās Upes" strādnieku klubā. Tomēr M. Skujiņš pēc saviem novērojumiem secināja, ka pat ar šīs organizācijas biedru vairākumu var atrast kopēju valodu.¹²

Protams, notika atsevišķi incidenti, par kuriem lasāms M. Skujiņa atskaitēs par attiecībām ar Vladivostokas latviešiem. "[Tās] vienmēr būtu bijušas vislabākās un sirsnīgākās, ja no sākta gala nedarbotos mūsu vidū daži no krieviem algoti nodevēji. Viņu noziedzīga pret Latviju darbība jo spilgti parādījās 1920. gada janvārī, [kad] izsauca kareivju masu dezertēšanu no Imantas pulka, un tā paša gada 14. februāra un 1922. gada 12. novembra tautas sapulcēs. Tomēr nospiedošais kolonistu vairākums pat šajos kļūmīgos brīžos prata apzinīgi aizstāvēt savu nacionālo lietu, un to pašu, esmu pārliecināts, viņi darījis arī Latvijā. Kā nemiera cēloņi šie mūsu valsts ārdītāji katru reizi izmantoja nenokārtotu, lai gan ne aiz Latvijas vainas, bēgļu un optantu repatriācijas jautājumu un mūsu bijušo pulku dezertieru uzņemšanu pavalstniecībā. 1922. gada 12. novembra sapulce, kurai pēc viņas sasaucēju komunistu ieceres vajadzēja "atcelt" mani no amata un "ievēlēt" tur citu, savu domu biedri, arī bija sapulcinājusi plašu kolonijas daļu tikai tāpēc, ka sapulces sasaucēji sludināja, ka tiem esot pierādījumi, it kā es [...] kavējot bēgļu reevakuāciju un uz savu paša iniciatīvu neuzņemot pavalstniecībā [Imantas pulka] dezertierus. Pirmais jautājums [bija] atkarīgs no Padomju Krievijas, bet otrajā nācās izpildīt ārlietu ministrijas noteiktu rīkojumu."¹³

Lai Tālo Austrumu latviešos sagrautu uzticību Latvijas valstij, latviešu komunisti aktīvi izmantoja presi. Spilgts piemērs bija raksts 1924. gada 10. janvāra “Krievijas Cīņā”. Tajā tika uzsvērts: “Poļu repatriācijas komisijas ierašanās Vladivostokā sacēla starp mums veselu negaisu vētru.

- Bet kur tad Latvijas repatriācijas komisija?
- Ko nozīmē tāda Latvijas valdības izturēšanās?
- Kamdēļ neviens par mums nedomā?

Šāds un tamlīdzīgi jautājumi bira kā krusa. Bet neviens šos jautājumus nedzird. [...] Tālo Austrumu bēgļišus 780 reģistrēto vietā no Vladivostokas izvedīs ne vairāk kā iz Harkovas, varbūt pat mazāk – 380 vietā 180.”¹⁴

Komunistu darbība starp latviešu bēgļiem aktivizējās laikā, kad notika gatavošanās viņu repatriācijai uz dzimteni. Jau agrāk par palikšanu Krievijā KK(b)P uzdevumā nenogurstoši aģitēja latviešu komunisti, gan bez īpašiem panākumiem. To redzot, viņi mainīja lozungus un galveno uzsvaru lika uz aicinājumiem aizbraucējiem turpināt cīņu par sociālistisko revolūciju Latvijā. Sevišķi šai ziņā izcēlās bijušais Latvijas padomju valdības vadītājs Pēteris Stučka.¹⁵ Šādi tika mēģināts kompromitēt bēgļus Latvijas varas pārstāvju acīs kā bīstamus austrumu lielvalsts specdienesta vai kominternes aģentus. Nav lieki atgādināt, ka latviešu komunisti bieži nebija klaji internacionālisma piekritēji. Viņi iesaistījās latviešu kolonistu un bēgļu organizētajā kultūras dzīvē. To apstiprina virsnieka Pētera Dardžāna sniegtā informācija par 1920. gada sākumā Čītā pašdarbības teātri latviešu uzvesto A. Upiša lugu “Pārcilvēki”. Uzveduma organizēšanā piedalījās latvieši neatkarīgi no viņu politiskajiem uzskatiem, tostarp arī kreisi noskaņotie.¹⁶ Acīmredzot komunistu aktīvo, pret pārējo latviešu atgriešanos dzimtenē vesto darbību lielā mērā noteica vēlme, lai latviešu diaspora būtu pēc iespējas daudzskaitlīgāka. Cits jautājums, kādas sekas skāra tos tautiešus, kuri viņu aktivitāšu dēļ palika Tālajos Austrumos un citviet Padomju Krievijā.

Turpretim monarhistu ideju piekritēji noraidīja iespēju, ka Latvija kļūtu par neatkarīgu valsti. Sevišķi daudz dedzīgu monarhistu bija cara Krievijas armijas virsnieku vidū. Viņu psiholoģisko portretu iemūžinājis latviešu rakstnieks Kārlis Zariņš, kura noveles “Ordeņi” galvenā varoņa prototipu¹⁷ netrūka arī reālajā dzīvē neatkarīgajā Latvijā. Daudzi vecās Krievijas armijas virsnieki kļuva par jaunās Latvijas armijas virsniekiem. Pirms tam gan ne viens vien no viņiem izvairījās iestāties Imantas vai Troickas pulkā. Kaut vai ģenerālis Rūdolfs Bangerskis, kurš tikai 1921. gada vidū izšķīrās atgriezties Latvijā. Pirms tam viņš bija apmeties uz dzīvi Ķīnā Harbinā. Ķīnā uzzinājis, ka Tālajos Austrumos monarhisti mēģina izveidot “kaut cik stabilu balto valdību”, viņš devās uz Vladivostoku. Vēlāk gan

R. Bangerskis noliedza, ka domājis stāties balto valdībā vai arī iesaisīties tās bruņotajos spēkos.¹⁸ Savukārt bijušais strēlnieks Pēteris Dardzāns Sibīrijā savulaik ticies ar kādu Kolčaka bruņoto spēku virsnieku, kurš brīnījās, kad uzzināja, ka R. Bangerskis ir latvietis. Viņš bija uzdevies par poli, tādēļ acīmredzot Kolčaks viņu paaugstināja par ģenerāli.¹⁹

Jāuzsver, ka pat pēc Kolčaka bruņoto spēku sagrāves, kad cerības uz balto spēku uzvaru bija jau gandrīz zudušas, Piejūras novadā dislocētajos bruņotajos spēkos bija sastopami arī latvieši. Piemēram, kapteinis Valdemārs Ozoliņš 1920. gada rudenī bija Tālo Austrumu armijas operatīvās nodaļas priekšnieks.²⁰

Atsevišķos gadījumos latvieši balto kontrolētajā teritorijā ieņēma augstus posteņus militārajā un civilajā pārvaldē. Kaut vai Pēteris Mežaks, kurš no 1918. gada līdz 1920. gada martam bija Aizbaikāla kara gubernators Čitā. Tas bija viens no visaugstākajiem posteņiem, kādu bija ieņēmis latvietis Pilsoņu kara laikā balto pārvaldītajā teritorijā. Viņu raksturo Latviešu centrālā biroja Tālajos Austrumos kara lietu emisāra J. Ezergaiļa raksts birojam 1919. gada 28. janvārī: “Bija ģenerālis Mežaks un izteica savu nožēlošanu par to, ka viņš nevar iestāties latviešu armijā aiz tā iemesla, ka L[atviešu] C[entrālais] B[irojs] nevarēs viņam maksāt tādu algu, kādu piedāvā Krievu valdība. Viņš tiek iecelts par ģenerālgubernatoru Čitā. Bez tam ļoti sūdzējās par sludinājuma izteicienu, ka visi latvieši, nepieteikušies pie Latvijas armijas, tiks uzskatīti kā atteikušies kalpot savai Dzimtenei. Viņš tanī pārliecībā, ka, būdams pie krievu armijas, varēs darīt latviešu labā vairāk nekā tagad tieši latviešu pulkā.”²¹

Nenoliedzami, ka Pilsoņu kara laikā balto kontrolētajās teritorijās bija vērojama pretlatviska histērija. Sibīrijā tika nodedzinātas pat vairākas latviešu kolonistu apmetnes un nošauts ne viens vien latvietis. Tādēļ latvietis vadošā postenī varēja atturēt no kādas pretlatviskas akcijas realizācijas. Vēlāk pēc atgriešanās dzimtenē daudzi agrākie monarhisti mainīja savu politisko pārliecību. Protams, cilvēka uzskati dzīves laikā var mainīties. Turklāt latvieši pirms I pasaules kara nebija valstiska nācija un daudzi latviešu virsnieki pat gadu desmitus dzīvoja ārpus Latvijas un līdz ar to bija atrauti no procesiem dzimtenē. Nenoliedzami, ka bieži nozīmīga loma indivīda rīcībā bija attiecīgā brīža politiskajai konjunktūrai. Tāpat arī neticībai, ka Latvija var pastāvēt kā neatkarīga valsts.²² Protams, bija cilvēki, kuri savai pārliecībai bija uzticīgi vēl ilgi pēc Krievijas impērijas sabrukuma. Tomēr nedrīkst neņemt vērā, ka ievērojama daļa latviešu Pilsoņu kara laikā Krievijā balto spēkos tika mobilizēta pret pašu gribu un situācijās, kad radās iespēja, viņi dezertēja.²³ Viena daļa no viņiem kļuva par Imantas un Troickas pulka kareivjiem.

TĀLO AUSTRUMU REPUBLIKA (1920. GADA 6. APRĪLIS –
1922. GADA 15. NOVEMBRIS)

Pirms pievērsties tautiešu dzīvei Tālajos Austrumos, nepieciešams sniegt ieskatu politiskajos procesos šajā reģionā. Nereti vēstures literatūrā tiek rakstīts, ka 1920. gada 6. aprīlī Verhņeudinskā (Ulanudē) Satversmes sapulces kongresā tika pieņemts “Satversmes sapulces kongresa aicinājums ASV, Lielbritānijas, Japānas, Ķīnas, Francijas, Itālijas, KPFSR valdībām un visas pasaules tautām”, kurā paziņoja par patstāvīgas neatkarīgas valsts izveidošanu ar nosaukumu Tālo Austrumu Republika. Tās teritorija aptvēra Tālos Austrumos no Baikāla līdz Klusajam okeānam – Aizbaikālu, Amūras, Piejūras apgabalus, Sahalīnu, Kamčatku un Austrumu Ķīnas dzelzceļa atsavināto joslu.²⁴ Jāuzsver, ka ģeogrāfi daļu no šīm teritorijām uzskata par piederīgām pie Austrumu Sibīrijas. Ņemot vērā apstākli, ka šie reģioni atradās Tālo Austrumu Republikas teritorijā, tad apskatītas tiks visā minētās republikas teritorijā dzīvojošo latviešu aktivitātes.

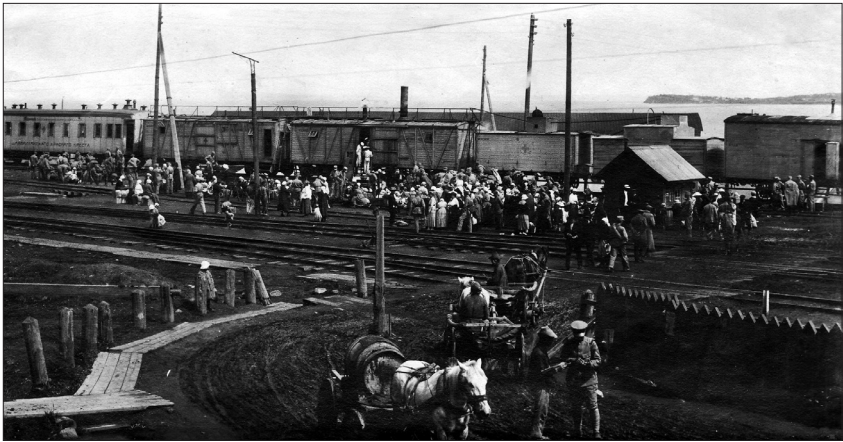
Bieži vēstures pētnieki aprobežojās ar Tālo Austrumu Republikas pastāvēšanas laiku un piebildi, ka to izveidoja, lai Padomju Krievijas bruņotie spēki neuzsāktu sadursmi ar Tālajos Austrumos izvietotajiem japāņu bruņotajiem spēkiem. Jāpaskaidro, ka Tālo Austrumu Republika dalījās austrumu daļā, kur noteicošā loma bija komunistiem (vēlāk bieži saukta arī par Čitas republiku), un Vladivostokā un tās apkārtnē, kas atradās Japānas kontrolē. Japāņi savu klātbūtni šajā reģionā centās attaisnot ar nepieciešamību aizstāvēt savu pilsoņu tiesības no Tālajos Austrumos valdošās vardarbības un nelikumībām, uzsverot Japānas pilsoņu slepkavošanu Nikolajejskā pie Amūras.²⁵ Arī Latvijas Ārlietu ministrija saņēma informāciju, ka šajā pilsētā balto un sarkano cīņu laikā nogalināti daži Latvijas pilsoņi.²⁶

Sākumā Čitas republikā bija daudz liberālāks režīms. Līdz 1921. un 1922. gada mijai komunisti koncentrēja varu savās rokās un no vadošiem amatiem atbrīvoja meņševikus un eserus.²⁷ Savukārt japāņu kontrolētajās teritorijās darbojās sarkano partizānu vienības (šajā laikā partizānu vienību štāba priekšnieks Aizbaikālā, Austrumu Aizbaikāla un Amūras partizānu frontes komandieris bija latvietis Kārlis Lukss).²⁸ Situāciju vēl sarežģītāku padarīja šajā teritorijā esošās krievu balto bruņoto spēku atliekas. Pēc sakāvēm Sibīrijā daļa monarhistu bruņoto vienību pārvietojās uz Piejūras teritoriju. Šeit gan Piejūras zemstes pārvaldē bija izveidojusies kreisa valdība, kas nekļuva par komunistisku, tikai pateicoties japāņiem. Turklāt balto spēki dalījās divās izolētās grupās: vienu veidoja “semjonovieši”, kuri bija pakļauti bijušajam Aizbaikāla kazaku atamanam G. Semjonovam,²⁹ bet otru

“kapeļvieši”, t.i., Austrumu frontes galvenā komandiera V. Kapeļa karaspēks, kas 1920. gada sākumā veica lielo Sibīrijas ledus gājienu. 1921. gada septembrī, kad G. Semjonovs pameta Piejūras teritoriju, viņa vienības pakļāvās Pieamūras pagaidu valdībai un iekļāvās tās bruņotajos spēkos. Pēc 1921. gada 26. maija kreisā valdība tika no-mainīta ar Pieamūras pagaidu valdību. Sākumā monarhistu bruņotie spēki tika saukti par rezerves miliciju, bet kopš vasaras – par Pieamūras pagaidu valdības karaspēku. Laika posmā no 1921. gada novembra līdz 1922. gada sākumam, pateicoties japāņu atbalstam, iepriekšminētie spēki ar mērķi sarīkot plašu sacelšanos boļševiku kontrolētajās teritorijās uzsāka militāru uzbrukumu. Tomēr cerības neattaisnojās – un viņi spēja tikai ieņemt Habarovsku, ko pēc neilga laika atstāja un atgriezās savā bāzēsšanās vietā.³⁰ Sava loma bija arī apstāklim, ka balto spēki nespēja gūt vietējo zemnieku atbalstu. Pat baltemigranta Alekseja Budberga memuāros tiek atzīts, ka baltie kazaki bija nodarbojušies ar civiliedzīvotāju aplaupīšanu.³¹ 1922. gada vasarā saasinājās attiecības starp vietējo valdību un armiju, tā rezultātā tika sasaukta Pieamūras zemstes sapulce, kas izveidoja Pieamūras zemstes novada valdību. 1922. gada beigās notika balto armijas evakuācija uz Ķīnu, jo Vladivostoku atstāja japāņu karaspēks.³²

Latviešu karavīri Sibīrijā

Dzelzceļa stacija Tālajos Austrumos

Troickas pulka štāba tulka Jāņa Īvāna (1898–1942)
fotogrāfijas no J. Vasiļevska privātkolekcijas

Tālo Austrumu Republikas pastāvēšanas izbeigšanās ievērojama loma bija ārpolitiskajam faktoram. Vašingtonas konferencē, kas izskatīja daudzus ar Klusā okeāna reģionu saistītus jautājumus, ASV panāca, ka Japāna piekrīt izvest savu karaspēku no PSRS Tālajiem Austrumiem. ASV varasvīri uzskatīja, ka 20. gadsimta sākuma ģeopolitiskajā situācijā vēlamāks, ka šis reģions nonāk Pilsoņu karā novājinātās Padomju Krievijas pārvaldīšanā.³³ Tādējādi tika novērsta iespēja, ka Japāna iegūst kontroli pār Sibīrijas un Tālo Austrumu milzīgajām dabas bagātībām.

Anarhijas pārņemto teritoriju savās spēlēs izmantoja lielvalstu specdienesti. To darbinieku un aģentu vidū nereti lasāmi arī latviski uzvārdi. Viens no viņiem bija Kristaps Salniņš, kuru padomju izlūkdienests caur Tālajiem Austrumiem 1920. gadā nosūtīja veikt uzdevumu Šanhajā.³⁴

Aprakstot Tālo Austrumu dzīvi, nevar nepieminēt, ka stingras varas trūkuma un saimnieciskā sabrukuma dēļ Piejūras apgabalā milzīgās platībās tika audzētas maģones. No tām tika iegūts opijs, ko rudenos nogādāja Ķīnā (Mandžūrijā). Savukārt mierīgajiem iedzīvotājiem lielas problēmas sagādāja hunhuzi (laupītāji – pārsvarā korejieši, daļa arī ķīnieši), kas savu darbību nereti maskēja ar kreisām idejām.³⁵ Šo notikumu virpulī tika ierauti latvieši, kuri šeit bija ieradušies labākas dzīves meklējumos vai bēgļu gaitās. Politiskās jukas, balto un sarkano cīņa par varu noveda pie satiksmes pārtraukšanas starp Krievijas apgabaliem, kuri atradās uz austrumiem no Urālu kalnu grēdas.

Satraukumu latviešu vidū izsauca ziņa, ka Brestļitovskā Padomju Krievija atsacījies no Latvijas teritorijas par labu Vācijai. Lielākā daļa latviešu pat neatkarīgi no politiskajiem uzskatiem bija neapmierināta ar šādu vienošanos.³⁶ Tas sevišķi aktivizēja nacionāli noskaņotos latviešus.³⁷ Runājot par latviešu nacionālajām organizācijām Krievijā Pilsoņu kara laikā, jāuzsver, ka 1918. gada 14. (27.) aprīlī Petrogradā tika nodibināta Latvijas Pašnolemšanās savienība, kuras galvenais mērķis bija panākt demokrātiski vēlētas Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu. Īsā laikā lielākajos latviešu apmešanās centros bijušās Krievijas impērijas teritorijā izveidojās savienības nodaļas. Aktīvu darbību izvērsa Latvijas Pašnolemšanās savienības nodaļas Vladivostokā, Mandžūrijā un Šanhajā, kurās no 1918. gada 3. līdz 5. novembrim izveidojās Latviešu centrālais birojs (LCB) Tālajos Austrumos.³⁸ Šo Ķīnas un Tālo Austrumu latviešu apvienošanos veicināja apstākļi, ka 1918. gada vidū Vladivostoka bija atgriezta no Sibīrijas.³⁹ Par LCB biroja priekšsēdētāju ievēlēja profesoru P. Šmitu, par priekšsēdētāja biedru – A. Švābi.⁴⁰ Savukārt 1918. gada 6.–8. oktobrī Omskā sanāca Rietumsibīrijas un Urālu latviešu kongress, kas ievēlēja Latviešu Nacionālo padomi (LNP).⁴¹ Vēlāk tā pārcēlās uz Vladivostoku un 1919. gada aprīlī apvienojās ar LCB,⁴² tādēļ turpmāk dokumentos tiek lietots apzīmējums Nacionālā padome.

Ņemot vērā lielo attālumu, kas šķīra Tālos Austrumos no Latvijas, nebija iespējams operatīvi pārbaudīt presē lasāmās kļūdainās ziņas par notikumiem dzimtenē. Piemēram, attiecībā uz 18. novembra neatkarības deklarāciju LCB locekļi tika informēti, ka, pamatojoties uz avižu ziņām, 22. novembrī Rīgā tikusi izsludināta Livonijas republika (Reiters 30. nov.). Tādēļ viņi ar īpašu rakstu nolēma lūgt Francijas augsto komisāru de Martelu ievākt ar telegrāfa palīdzību šādas ziņas: “1) Vai “Livonijas” vietā telegrammas oriģinālā [nav] “Latvija”? 2) Vai viņu nav izsludinājuši vācieši, lai saskaņā ar Vācijas revolūciju uzliktu demokrātisku izkārtņi vecai “Livonijas hercogistei”? 3) Kāds ir jaunās valdības personīgais sastāvs?” Rēķinoties ar notikumu attīstības ļaunāko scenāriju, tika izteikti lūgumi sabiedrotajiem: “a) ka sabiedrotie nekavējoši okupē Latviju, b) ka sabiedrotie deklarē Latvijas patstāvību. Un c) dod līdzekļus LCB delegātu sūtīšanai uz Latviju dēļ aģitāciju pret vācu orientāciju.”⁴³

Tāpat nav lieki piebilst, ka Latviešu centrālais birojs 1918. gada 7. novembrī parakstīja vienošanos ar Francijas misiju Vladivostokā par latviešu pulka formēšanu Tālajos Austrumos – un pirmie karavīri pieteicās jau 14. novembrī. Ar biroja 1918. gada 11. decembra lēmumu šai karaspēka daļai deva Imantas pulka nosaukumu. Pulka karavīri izpildīja garnizona dienestu Vladivostokas sabiedroto garnizonā.⁴⁴

Latvijas Pašnolemschanās Saweenibas Wladiwostokas Nodaļas islaidums Nr. 1.

Wisem Sibīrijas Latweescheem.

Sibīrijas Latweeschil

Jums jasīn, ka pehz Brest--Litowskas līguma beidsanā papildinājuma, kas šcha gada 28 augustā parakstīts Berlinē no Kreevijas Padomju Valdības un Wahzijas ķeiserā, Baltija tika atdalīta no Kreevijas un pahrdotā Wahzija.

Jums jasīn, ka brīhwās un weenotās Latvijas weeti teek nodibinātas Kursemes un Wisdomes karalwastis, kur Wiluma eozteece priestschi un baronu eewehlotee landtagi wērdsinās Jūs otrus septiņšimts gadus.

Jums jasīn, kā rihkojas wahzeeschi okupētā Baltijā: Wisa LATWIJAS intelligenze-trihšimts sabedrisku darbineeku, rakstneeku un awischneeku, bes partiju ischīrības-tika arestēti un nosūtiiti us Wentspils kara gubhstoku lohergeem; wisas Rīgas, Leepajas, Jelgawas un lauku dshhwakas beodības, organisācijas un kulturas eestahdes tika slēgtas un wipu beodri spīdīnāti pa zeetumeem wehl breemīgāk, kā krewu patwaldības laika.

Jums jasīn, ka LATWIJA wahzeeschi mobilise wisus whireeschus no 18—35 gadus wezus, lai tos suhitiiti kautees pret "Sabedroeteem un iskauto, islaupito LATWIJU kolonisetu ar diweem miljoneem wahzu seeneeku un kara inwālīdu.

Jums jasīn, ka wisas schis warmazības zenschas isdarīt Baltijas paschwaldības eestahschu wahdā, lai radītu ahrsmēs eespaidu, kā pati latweeschu tauta gribētu dshiwot seš Puhzijas brupotās tuhes un atdalītees no „meschonīgās Kreevijas.“

Jums jasīn, ka wahzu kara eestahdes ir notīkuschas terminu, lhdz kuram beghlīmuh bus teesiba atgrestees sawā dzimtenē un us oeschām samaksat nodokli par labu ispostītam baronu muischām.

Waj jums, Sibīrijas Latweeschil! Jūs sagaida jums waronigo wentschu-Semgaleeschu liktens, kuri wairak ka simts tuhkstots zilweku, w 13 g. s. speesti atstāst sawu dšimto semi un aisbeht us Lē-awu!

Sibīrijas Latweeschil

Ari jūs ir wairak ka simts tuhkstots. Waj ari jūs gaida Semgaleeschu kluhmīgais liktens? Waj ari Sibīrijas taigai jābuhht jūsu eestawā? Waj ari Jums nekad wāirs nerēdēt LATWIJAS baltas bir-eg un nedsirdēt schellās weht balis Daugawā pee Nahwes Salas?

Tad sinat: kamehr LATWIJA paliks peeweenotā Wahzija, mums aw kurrp atgrestees!

Latweeschu Strahdneek!

Kad Tu pehz kara atgresteeses Rīgā, tad Tewim neswēros weim leelpilsētas fabriku ugupi un darbnītschu swīlpes Tewi nesauks wāirs pee darba.—Rīga no pirmās oostas pilsētas un ruhņeezības eentra buhs pahwērtusees par wahzu provinzes pilsētu un Bre-enees pretschu noliktawu. Rīga buhs mīrusi—lai dshiwu Rīgā!

Latweeschu Semneek!

Kad Tu pehz kara atgresteeses DEEWSEMITĒ, tad atradīs, ka tūkal esi brīhws no sēmes, brīhws no maises, ka seeshdesmit gadu pakal—un ka tee dewīndesmit miljoni, ko Tu samaksāji wahzu atgresteeem par teesību leetot sawu semi. Tewim buhs jasahk maksat o gala. DEEWSEMITĒS wāirs nebūs-lai dshiwu DEEWSEMITĒ!

Latweeschu Intelligenti!

Kad Tu pehz kara atgresteeses LATWIJA, tad Tu atradīs, ka latweeschu skolās, teesās un kantoros nodīnd wāirs mūshu mahtes walodas dšidrais seita swans, bet tur wahzu pelnrindērs, skolmeisters un teesaskungs skandinās sawas waras skarbo swārguli.

Sibīrijas Latweeschil!

Sinat, ka nedrīkst un newar eet bojā ta seme, kura jums dowusi sawu walodu, sawu raksturu, sawu darla mīlestību, sawu kulturu!

Sinat, ka naw bojā galjusi newēna tauta, kura wehl naw saudējusi sawas dshiwības dahrgaku mantur.—sawu dširu dshiwot, neisnīkt, atshīstītees, augt us wihwestību, tapt patstahwīgā!

Sinat, kamehr wehl schē tautas dshiwības dshikee awoti naw aissehrējuschi, jums naw ko bihtes!

Jūs wehl esat tautā! Jūs wehl esat latweeschil!

Sibīrijas Latweeschil!

Gahdajāt lai schē awoti noissehrē! Lai ar sūnām neapaug jūshu mahtes walodas dšidrais seita swans!

Gahdajāt lai wisās leelākās latweeschu nometnēs teek atklah-atas LATWIJAS Paschnolemschanās Saweenības Nodaļas, kuras organi-sēs un kopos wisus tautas dshiwos spēkus zihpā dehl brīhwās un ne-dalītas LATWIJAS.

Gahdajāt lai teek sasaukta wisu Sibīrijas un Tāho Austru-mu latweeschu konferenču un teek iswehletas wadoschās zentrales eestahdes dehl stahschānās sakaras ar Sabedroeteem, jo Sabedroto uswara buhs mūshu uswara.

Gahdajāt lai teek wahkti protestu paraksti prot tam meli-gam pedewības telegramam un wīltes rezoluucijam, kuras baronu land-tagi, birgālistā dome Rīgā un wahzu schumāgu peepeestee pagasta wezakee parakstījuschī latweeschu tautas wahdā.

Gahdajāt lai Meera Konferenču jūshu zentrālām eestahdem buhtu dokumenti pee rokas, ar kureem atspēkot wahzu agentu safā-rizetās melu spjas.

Gahdajāt lai teek iswēta wisu Sibīrijā dshiwofoscho latweeschu skaitischanā un us scho skaitu pamata waretu peeprasit no karļosch-ām walstīm atlihdšību LATWIJAS jaunusbuhwē.

Palihdst paschi sewim, jo jūshu liktens ir jūshu paschu rokās!

Par agru wehl Melnās Brūnīnees swin'uswara par Lahtsch-plehšil! Par agru wehl Wahzija met kaulikus par mums! Organise jātees zihnāt, jo zihpa wehl naw galā!

LATWIJA ir mīrusi, lai dshiwu LATWIJA!

Latvijas Pašnolemschanās Saweenības Wladiwostokas Nodaļā

Latvijas Pašnolemschanās Saweenības Māidschurijas Nodaļā

Schanghaijas Latweeschu Kolonijas Komitēja.

Тип. Обл. Зем. Упр. г. Владивостокъ.

Vēlāk Nacionālās padomes pilnvarotie sāka pildīt funkcijas, ko citos laikos veica diplomāti. Parasti viņi bija vietējie latviešu sabiedriskie darbinieki. Kad Tālajos Austrumos tika iecelts Latvijas valdības oficiālais diplomātiskais pārstāvis, viņš vienlaikus bija arī Nacionālās padomes priekšsēdētājs.⁴⁵ Līdz ar to izveidojās paradoksāla situācija, ka Amūras un Baikāla gubernās nav darbojušies tieši no Ārlietu ministrijas ieceltie konsulārie aģenti – viņi darbojās uz Vladivostokā atrodošās Latvijas diplomātiskās pārstāvības vadītāja Jāņa Mazpoļa pilnvaru pamata.⁴⁶ Nacionālās padomes pilnvarotie bija Rihards Zilgalvis – Čitā, Teodors Girgensons – Blagoveščenskā un Baikāla kolonijas priekšstāvis Maksis Trumpe – Verhņeudinskā (Ulanudē).⁴⁷ Latvijas diplomātiskais aģents un Nacionālās padomes pilnvarotais Habarovskā un apkārtnē 1920. gada aprīlī un maijā bija Ernests Mucenieks.⁴⁸ Latvijas valsts atzina viņu izsniegtās nacionālās pases. Par savu darbību viņi iespēju robežās informēja Latvijas diplomātisko pārstāvību Vladivostokā vai arī Ārlietu ministriju Rīgā.

Saskaņā ar bijušā Kjahtas, vēlāk Maimačenas (Mongolijā) Nacionālās padomes pilnvarotā Ernsta Zīberga informāciju drīz pēc tam, kad Latvija bija noslēgusi miera līgumu ar Padomju Krieviju, "TAR varas pārstāvji atklāti paziņoja, ka visas tās jaunās republikas, kas nodibinājušās uz bijušās Krievijas teritorijas, ir arī no viņas atzītas un visi mūsu konsulāti, kā 1) M. Trumpe – Aizbaikāla apgabalā, 2) R. Zilgalvis – Čitā, 3) Girgensons – Blagoveščenskā un 4) es [E. Zībergs] – Kjahtā [mūsdienās pilsēta Burjatijas republikā], darbojas ar diezgan labiem panākumiem, gan atsvabinot tautiešus no cietumiem, gan atpestot nelaimīgos upurus iz sarkanās armijas, un ar mums tomēr kaut cik rēķinājās."⁴⁹ Vēlāk situācija mainījās, jo Čitas valdība pārliecinājās, ka Latvija nenodibinās diplomātiskās attiecības ar to. Atzīstot TAR kā neatkarīgu valsti, Latvija iesaistītos Padomju Krievijas un Japānas konfliktā. Tad TAR izsludināja Latvijas priekšstāvju izdotos dokumentus par nederīgiem un to uzrādītājiem tos atņēma, bet pašus Nacionālās padomes pilnvarotos nosauca par "viltus pārstāvjiem".⁵⁰ Jau kopš 1921. gada ziemas Tālo Austrumu Republikas Ārlietu ministrijas pārstāvji sāka pieprasīt no Nacionālās padomes ieceltajiem pilnvarotajiem pārstāvjiem sevišķas pilnvaras pie Čitas valdības. Pēc Tālo Austrumu Republikas konstitūcijas pieņemšanas pavalstniecības jautājums visiem ārvalstniekiem, tātad arī Latvijas pilsoņiem, bija jānokārto sešu mēnešu laikā, t.i., līdz 1921. gada 27. oktobrim. Lai tiktu atzīts par ārzemnieku, vajadzēja uzrādīt pasi, kas izdota no Tālo Austrumu Republikas valdības atzītas ārvalsts pārstāvjiem.⁵¹ Bet, tā kā gandrīz nevienu ārzemnieku pasi ne-reģistrēja, tad ne tikai jauno valstu – Latvijas, Igaunijas pavalstnieki, bet arī pat Ķīnas, Francijas pilsoņi tika uzskatīti par Tālo Austrumu Republikas pilsoņiem.⁵²

Latvijas diplomātiskais pārstāvis M. Skujiņš šajā laikā uzdeva mūsu pilnvarotajiem Tālo Austrumu Republikā turpināt pasu izdošanu, neskatoties uz valdības iestāžu noraidošo attieksmi pret izsniegtajām Latvijas pasēm.⁵³

Situāciju uz vietām raksturo Nacionālās padomes pilnvarotā T. Girgensonas informācija, ka viņam Blagoveščenskā atņemta Tālo Austrumu Republikas Ārlietu ministrijas izdotā robežas pāriešanas atļauja (drošības pēc viņš savu pastu saņēma otrpus Amūras Ķīnā Sahaļanas pilsētiņā). Savukārt Verhņeudinskā valsts mežu pārvaldnieku M. Trumpi neapcietināja tikai tāpēc, ka viņš bija vērtīgs sava amata speciālists.⁵⁴ Čitas republikas kontrolētajā teritorijā dzīvojošie latvieši sakarus ar Latviju uzturēja caur Ķīnu. Raksturīgs piemērs ir Habarovskas latviešu biedrības pārstāvju 1922. gada 26. maijā nosūtītā vēstule Latvijas konsulam Harbinā. Viņi pirmkārt interesējās par iespēju nokļūt dzimtenē un lūdza informēt par notikumiem Vladivostokā, t.i., Piejūras apgabalā, kā arī atsūtīt Latvijas laikrakstus. Vēstule noslēdzās ar vārdiem: “Mēs patiesībā esam ļoti kritiskā stāvoklī, jo nav nedz darba, nedz maizes, tā galu galā varam zaudēt prātu un laisties paši savām kājām pie kāda no saviem konsuliem, kā jau daži teicās darīt, un ar to jau panāktu tikai liekas grūtības un nepatīkšanas. Vaj nu pavisam nebūtu iespējams mūs kaut kā no šejienes izpestīt?”⁵⁵

Ievērojot karastāvokli starp Vladivostokas un Čitas republikām, kā arī to, ka pēdējā nav nekādu ārvalstu pārstāvju (izņemot Ķīnas) un ar to pārtraukti sistemātiski pasta sakari, M. Skujiņš Vladivostokā ne vienmēr spēja ievākt precīzu informāciju par stāvokli Čitas republikā. Viņš uzskatīja, ka stāvoklis uzlabotos, ja panāktu Latvijas pārstāvju oficiālu atzišanu no vietējo varas pārstāvju puses. Latvijas Ārlietu ministrija tomēr savu nostāju šajā jautājumā nemainīja.

Saskaņā ar E. Zīberga informāciju 1922. gada februārī visiem Čitas republikas teritorijā esošajiem Nacionālās padomes pilnvarotajiem tika atņemti zīmogi, pases un citi dokumenti. Turklāt situācijas traģikomiskums bija apstākļi, ka TAR ārlietu ministrs bija latvietis Jēkabs Jansons.⁵⁶

Ārpus komunistu kontroles atradās Latvijas diplomātiskā pārstāvniecība Vladivostokā. Tās vadība kopš 1919. gada 28. jūnija bija uzticēta Sibīrijas un Urālu Nacionālās padomes priekšsēdētājam inženierim Jānim Mazpolim.⁵⁷ Viņš 1920. gada aprīlī caur Japānu devās uz Latviju, bet savus pienākumus izpildīt uzdeva inženierim J. Lakatam, kurš tos veica līdz Imantas un Troickas pulka karavīru aizbraukšanai no Vladivostokas. Savulaik šos pulkus bija organizējusi Nacionālā padome. Līdz tam Nacionālās padomes prioritārais uzdevums bija: 1) šo karaspēka vienību uzturēšana, lai tās pārvestu uz Latviju, 2) latviešu vidū popularizēt nacionāli valstiskās idejas un izsargāt viņus no krievu savstarpējām cīņām.⁵⁸

Atrodoties Japānā Nagasaki, t.i., pirms izbraukšanas uz Latviju Jānis Mazpolis vēl uz Vladivostoku nosūtīja rikojumu (1920. gada 19. jūnijā): “Tā kā viss personāls, kas iecelts no Ārlietu ministrijas, ir atstājis Vladivostoku pirms atļaujas saņemšanas [no] Latvijas un saņemot šādu rikojumu tuvākajā nākotnē nav paredzams, tad mums cits nekas neatliek kā iecelt personālu saziņā ar Nacionālo Padomi – Mārtiņu Skujiņu kā valdības priekšstāvja vietas izpildītāju. Garantējot trim Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības darbiniekiem pēc gada nokalpošanas šajā amatā brīvu ceļu uz Latviju.”⁵⁹ Kad M. Skujiņš interesējās Ārlietu ministrijā par šīs norunas esamību, viņam paskaidroja, ka valsts to negarantē. Turklāt J. Mazpolis noliedza šāda solījuma pastāvēšanu.⁶⁰ Vēlāk gan pēc 3 gadu nokalpošanas diplomātiskā pārstāvja amatā M. Skujiņam un viņa palīgam Rubenim Ārlietu ministrija sedza ceļa izdevumus, lai nokļūtu dzimtenē.⁶¹ Jāatzīst, ka J. Mazpoļa veiktā savu diplomātisko pilnvaru nodošana citām personām bez saskaņošanas ar Latvijas Ārlietu ministriju neradīja labus darba apstākļus viņa pēctečiem. J. Mazpolis, neinformējot Ārlietu ministriju, pameta savu posteni un izmantoja iespēju, kad Vladivostoku atstāja Imantas un Troickas pulka karavīri, lai nokļūtu Latvijā. Šāda rīcība gan bija pret-runā ar J. Mazpolim adresēto Latvijas pagaidu valdības vārdā izdoto pilnvaru, kas viņam uzdeva nodibināt kontaktus ar Antantes valstu diplomātiem Vladivostokā, lai aizstāvētu Latvijas suverēnās tiesības, pilsoņus un veicinātu bēgļu nogādāšanu dzimtenē.⁶² Lai arī daži simti civilpersonu tika pārvesti kopā ar karavīriem uz dzimteni, lielākā daļa latviešu palika Tālajos Austrumos.⁶³ Acīmredzot J. Mazpoļa rīcību ietekmēja bailes, ka Tālie Austrumi drīzumā nonāks komunistu kontrolē. Tādēļ viņš nolēma pamest šo politiski nestabilo reģionu.

Vēlāk Latvijā Jānis Mazpolis par finansiālām nelikumībām pārstāvniecībā tika notiesāts uz 4 gadiem pārmācības namā.⁶⁴ Protams, maldīgi būtu uzskatīt, ka ar Nacionālo padomi lielākoties būtu saistītas personas, kuras vadījās tikai no savtīgiem apsvērumiem. Spilgts piemērs šai ziņā ir toreizējā Maimačenas Nacionālās padomes pilnvarotā Ernsta Zīberga rīcība. Viņa atskaitē Latvijas Ārlietu ministrijai lasāms:

“1920. gada augustā pārcēlos no Kjahtas uz Maimačenu, slavenu vecās Ķīnas pilsētu Mongolijā. Lai gan Latvija līdz šim vēl no Ķīnas nebija atzīta, bet, pateicoties personīgām attiecībām, es tiku saņemts un uzskatīts kā Suverēnas valsts priekšstāvis. 1920. gada Ķīnā iebrauca baltais avantūrists barons R. fon Ungerns-Šternbergs, kurš bija atdalījies no atamana G. Semjonova un uz savu roku gribēja atsavināt Mongoliju no Ķīnas un nodibināt “Mongoļu – Burjatu” valsti, saprotams, ar sevi priekšgalā. Lai gan ķīnieši atradās savās mājās un aizsargātās pozīcijās ar desmitkārtīgu pārspēku, tomēr viņš viņus visur un vienmēr sakāva. Te man vēl jāpiezīmē, ka līdz tam laikam ķīnieši

izturējās pret baltajiem ļoti labvēlīgi un Maimačenas garnizons ieņēma pat Kjahtu un izturējās ļoti naidīgi pret sarkanajiem. Ievērojot to apstākli, ka Maimačena atradās starp divām ugunīm un vietējai Ķīnas valdībai nebija nekādu [medicīnas iestāžu] [...] un vēlēdamies popularizēt Latviju, es atvēru turpat Latvijas Sarkanā Krusta aptieku, ambulatoriju un slimnīcu uz sava rēķina, un no 1920. gada decembra līdz 1921. gada februārim tur ārstēti, pārsieti, operēti vairāki tūkstoši ķīniešu virsnieku un kareivju, kā arī daudz cittautības Maimačenas iedzīvotāji. Aiz jau augšā minētiem iemesliem mēs bijām pilnīgi izolēti no ār pasaules, tādēļ man ar nebija iespējams izlūgties valdības sankcijas savam rīkojumam, kurš bija labi izvests dzīvē un ieguva vispārīgu apbrīnošanu un daudz simpātiju Latvijai. Tādēļ ceru, ka valdība manu pārdrošo soli visai bargi nesodīs. Vajadzīgās telpas, apkurināšanu, apgaismošanu, kā arī vienu daļu pārsienamos līdzekļus un uzturu slimniekiem deva Maimačenas tirgotāju sabiedrība, viss cits no manis personīgi, apmēram 1500 amerikāņu dolāru vērtībā. Mūsu plašo, svētīgo darbu pārtrauca marta pirmās dienās 1921. gadā sarkanās armijas ielaušanās Maimačenā.”⁶⁵

Šajā laikā Tālajos Austrumos atradās vairāki tūkstoši latviešu. Lai viņi varētu atgriezties dzimtenē, bija nepieciešama Latvijas diplomātu palīdzība. 1920. gada vasarā Latvijas Ārlietu ministrija reorganizēja diplomātisko pārstāvniecību Vladivostokā par konsulāro aģentūru Piejūras zemstes pārvaldes pagaidu valdības kontrolētajā teritorijā. Par konsulāro aģentu ar telegrāfisku rīkojumu iecēla Mārtiņu Skujiņu. Rakstiskas pilnvaras viņš saņēma tikai 1922. gadā. Savā darbībā viņš izmantoja arī Nacionālās padomes priekšsēdētāja pilnvaras, tomēr padome atbalstīt viņu varēja diezgan minimāli, jo aktīvākie tās darbinieki jau 1920. gadā bija devušies uz Latviju. Viņu uzvārds Latvijas vēstures zinātniekiem neprasa komentārus: ģenerālis Jānis Kurelis, vēlākais diplomāts Valdemārs Salnais, valodnieks Pēteris Šmits u.c.⁶⁶ Tomēr arī pēc tam M. Skujiņa diplomātiskajā darbībā nozīmīga bija Nacionālās padomes autoritāte. Prioritārie darbības virzieni bija: neatkarīgas Latvijas idejas popularizēšana, latviešu kolonistu organizēšana nacionālai kopdarbībai, kā arī bēgļu un optantu repatriācijas sagatavošanas darbu veikšana.

Šajā laikā tika veikta Nacionālās padomes agrāk izdoto tautības apliecību apmaiņšana pret Latvijas Pagaidu valdības pasēm vai vienkārši reģistrēšana, piešķirot tām pasu nozīmi. Līdzekļus Nacionālās padomes un diplomātiskās pārstāvniecības pastāvēšanai veidoja latviešu kolonistu nodokļu maksājumi un ziedojumi.

M. Skujiņš vēlāk savā atskaitē par darbību Tālajos Austrumos uzsvēra, ka neviena krievu valdība Vladivostokā – nedz baltā, nedz sarkanā – nebija labvēlīga Latvijai, jo jauno Baltijas valstu patstāvību uzskatīja par neizbēgamu ļaunumu. To lojāla izturēšanās pret

Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem bija saistīta ar bezspēcību, jo nācās rēķināties ar to, ko sabiedrotie un visa pasaule uzskatīja par jau notikušu un negrozāmu faktu. Šāds stāvoklis bija visām jauno valstu priekšstāvniecībām. Attiecības ar ārvalstu pārstāvībām Vladivostokā vienmēr bija labas. Tomēr, kā atzīmēja M. Skujiņš, pilnīgu un oficiālu mūsu lietas atbalstīšanu mēs novērojām tikai pēc Latvijas atzīšanas *de jure*. Līdz tam viņu labvēlība pret mums katrā atsevišķā gadījumā atkarīga no diplomāta personīgiem uzskatiem un nopietnākos gadījumos no centra instrukcijām. Tikai 1921. gada 12. jūnijā pēc oficiāla no Japānas valdības saņemta paziņojuma tās Vladivostokas konsulatam par Latvijas tiesisko atzīšanu no sabiedrotiem Latvijas diplomātiskais pārstāvis tika uzņemts vietējā konsulu korpusā kā pilntiesīgs tā loceklis.⁶⁷

M. Skujiņa diplomātiskā darba apstākļus raksturo 1921. gada aprīlī viņa sniegtās ziņas Ārlietu ministrijai, ka Vladivostokas diplomātiskā pārstāvniecība nebija saņēmusi nedz Latvijas–Krievijas, nedz Latvijas–Vācijas miera līgumu tekstus. Ar Latvijas–Krievijas miera līguma tekstu viņš iepazīties, pateicoties kādai privātpersonai, kura iedeва to izlasīt. Tāpat viņš savlaicīgi netika informēts par Latvijas atzīšanu *de jure*.⁶⁸

Savukārt Latvijā par notikumiem Tālajos Austrumos izplatījās visdažādākās baumas. Šai sakarībā Nacionālās padomes pilnvarotais T. Girgensons (Čitas republika) 1922. gada 20. aprīlī ziņoja: “Varbūtīgu pārpratumu novēršanai man jāpiezīmē, ka Rīgā [izdotajās] avīzēs decembra mēnesī parādījušās ziņas par 4 vagonu bēgļu pienākšanu Maskavā no Amūras apgabala nav uzskatāmas par kaut kādu bēgļu pārvietošanas sākumu. [...] Tas vienkārši izskaidrojams ar to, ka pagājušā gada pavasarī uz dzelzceļa tika samazināts viņa darbinieku skaits un atvaļinātos solījās aizvest uz Padomju Krievijas ceļiem. Šo iespēju tad arī izmantojuši daži mūsu pilsoņi, kuri strādāja uz dzelzceļa, lai nokļūtu vismaz tuvāk dzimtenei.”⁶⁹

Nav lieki pieminēt atgādījumu Habarovskā, kur 1920. gadā dzīvoja aptuveni 170 latviešu – pārsvarā dažādu arodu speciālisti un inteliģenti. Sakarā ar gandrīz pilnīgu informācijas trūkumu latvieši, cenzdames nokļūt pēc iespējas ātrāk Latvijā, ietekmējās no provokatoriskām ziņām, kas bieži nesekmēja iecerētā mērķa sasniegšanu. Tā, piemēram, Habarovskas pastā, kur strādāja daudzi latvieši, tika saņemta ziņa, ka ar kuģi “Brandenburga” uz dzimteni brauks 1800 latvieši. Habarovskas latvieši, to uzzinājuši, nolēma gatavoties atgriezties dzimtenē un pārdeva mantas, uzteica darbavietas utt. Baumu izplatīšanos veicināja arī NP pilnvarotā Ernesta Mucenieka rīcība,⁷⁰ kurš pats devās uz Vladivostoku, lai atgrieztos Latvijā.⁷¹

Šajā laikā Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem viens no vissvarīgākajiem uzdevumiem bija panākt, lai latvieši atgrieztos dzimtenē.

Tas nebija iespējams bez TAR varas pārstāvju piekrišanas. Tādēļ 1920. gada 7. decembrī bijušais NP pilnvarotais Harbinā Eduards Zilgalvis bija uzsācis sarunas ar Tālo Austrumu Republikas pārstāvi Pekinā J. Devaltovski un Harbinā Garčakovski. Minētie diplomāti solīja, ka TAR neliks šķēršļus Latvijas bēgļiem ceļā uz dzimteni. Tomēr diplomātiski piebilda, ka pagaidām tas nav iespējams, jo Padomju Krievija atteikusies viņus laist pāri savai robežai.⁷² Daudz nopietnākas sarunas sākās 1922. gada aprīlī, kad Latvijas sūtnim Maskavā E. Feldmanim tika izsūtītas pilnvaras konvencijas noslēgšanai par mūsu bēgļu un pilsoņu repatriāciju no Tālo Austrumu Republikas.⁷³ Tomēr sarunas nebeidzās ar latviešu bēgļiem labvēlīgu risinājumu, jo TAR diplomātiskie pārstāvji tās novilcināja. Drīz vien arī TAR beidza savu pastāvēšanu.⁷⁴

ŠĶĒRŠĻI CEĻĀ UZ LATVIJU

1922. gada 25. oktobrī Vladivostokā iegāja Tālo Austrumu Republikas karaspēks, līdz ar to tika likvidēts Piejūras zemstes novads. Jau agrāk cilvēki paredzēja, ka novadam nāksies apvienoties ar Tālo Austrumu Republiku, kas vēlāk iekļausies Padomju Krievijā. Bet tas notika daudz ātrāk, nekā to paredzēja. Šo apvienošanu veica “saskaņā ar vietējo iedzīvotāju vēlēšanos”, kuras īstie iniciatori bija meklējami Maskavā.⁷⁵ Krievu baltemigrants B. Fiļimonovs atmiņās raksta, ka Vladivostokā šajās dienās bija dzirdamas visdažādākās baumas. Vladivostokas pilsētas dome slēgtā sēdē apsprieda jautājumu par pilsētas izsludināšanu par “brīvo ostu”. Tā nosūtīja vēstuli Tokijā esošajam diplomātiskajam korpusam, cerot, ka lielvalstis Vladivostoku pasludinās par brīvvalsti un nepieļaus komunistu ienākšanu pilsētā.⁷⁶ Pilnīgi pretējs viedoklis bija Latvijas konsulārajam aģentam M. Skujiņam, kurš bija optimistiski noskaņots. Viņš rakstīja: “Šī apvienošanās atnes mūsu pilsoņiem zināmas izredzes uz māju braukšanu, kas līdz šim nebija iespējams, kad vai katrā guberņā bija “patstāvīga valdība””⁷⁷

1922. gada beigās Latvijas sūtnis Maskavā uzsāka sarunas ar Padomju Krievijas Iekšlietu komisariāta centrālo evakuācijas pārvaldi par Tālajos Austrumos dzīvojošo bēgļu repatriāciju caur Krieviju. Sākumā pārvalde piekrita repatriācijas uzsākšanai, ar nosacījumu, ka repatriantu skaits ešelonā nepārsniegs 500 cilvēku. Tomēr vēl esot nepieciešams sazināties ar ārlietu resoru. Sarunas ieilga, līdz tika paziņots, ka Iekšlietu komisariāta iestādes pārtrauc savu darbību.⁷⁸ Ieskatu problēmās, ar kurām saskārās Tālajos Austrumos dzīvojošie latviešu bēgļi, sniedz Latvijas konsulārā aģenta Vladivostokā Mārtiņa Skujiņa 1923. gadā sastādītā atskaite. Viņš uzsvēra, ka ar Latvijas valdības atbalstu tika panākta vienas pilsoņu daļas – galvenokārt karavīru – izvešana 1920. gadā pa jūrasceļu. Tomēr tas reevakuācijas jautājumu

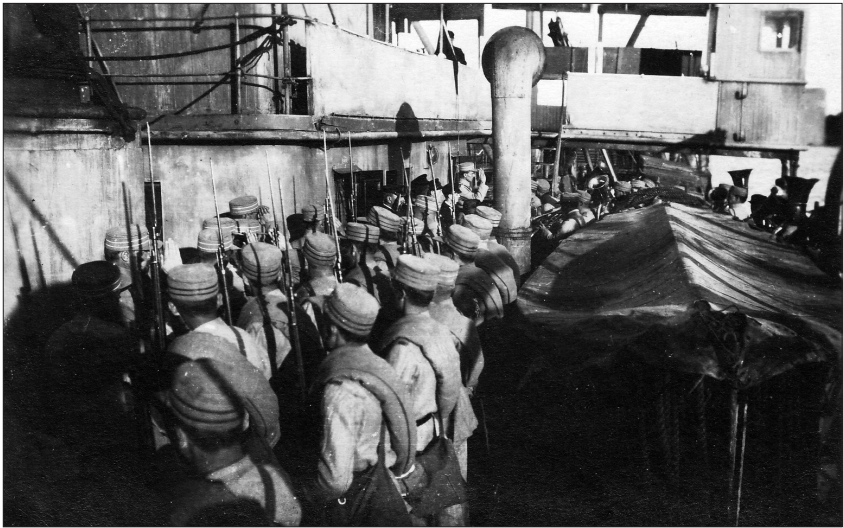

Ceļā no Vladivostokas uz Latviju

Troickas pulka štāba tulka Jāņa Īvāna (1898–1942)
fotogrāfijas no J. Vasiļevska privātkolekcijas

kopumā neatrisināja, jo lielākā daļa civiliedzīvotāju palika neizvesta. Vēlāk vietējie latvieši ar diplomātiskā pārstāvja palīdzību konsulu korpusā Vladivostokā mēģināja iegūt atbalstu no ASV, Starptautiskā Sarkanā Krusta un Tautu Savienības, bet šie lūgumi palika bez ievērības. Atlikušās iespējas lielākā daļa Latvijas pilsoņu nevarēja izmantot – jūrasceļu tā dārdzības dēļ, bet lētāko dzelzceļu caur Krieviju nesakārtotās satiksmes dēļ. Satiksme pa Sibīrijas dzelzceļu atjaunojās tikai 1923. gada pavasarī, kad tika atjaunoti izpostītie sliežu ceļi un pārtraukta personības dokumentu pārbaude robežpunktā pie Baikāla ezera starp Tālo Austrumu Republiku un Padomju Krieviju. Ja tas būtu noticis 1–1½ gadu agrāk, tad daļa mūsu pilsoņu varētu braukt uz dzimteni par pašu līdzekļiem. Tagad to var tikai necīga daļa, jo saimnieciskās labklājības sabrukums juku gados arī Tālajos Austrumos noveda katastrofālā nabadzībā daudzus mūsu pilsoņus. Mūsu valdības mēģinājumi sagādāt Latvijas pilsoņiem bezmaksas braukšanu pa Krievijas dzelzceļiem saskaņā ar miera un optācijas līgumiem paliek bez panākumiem, jo Maskavas valdība noteikti izvairās no šo līgumu pildīšanas, maskējot to ar nepamatotām ierunām par Tālo Austrumu sevišķo stāvokli attiecībā uz šiem līgumiem. Rezultātā Latvijas pilsoņiem neļāva atstāt Krievijas Tālos Austrumus.

1922./1923. gada ziemā Vladivostokas konsulāts veica pilsētā un Piejūras guberņā pilsoņu jaunu reģistrāciju, lai noskaidrotu reevakuē-

Ceļā no Vladivostokas uz Latviju

jamo skaitu un viņu materiālo stāvokli. Pieteicās gandrīz 700 personu. Bet reģistrācijas gaitu stipri traucēja sliktā pasta un ceļa satiksme ar provinci, un to pārtrauca konsulāta slēgšana pēc padomju varas pieprasījuma. Līdz ar to daļa pilsoņu, sevišķi no attālākām vietām, nepaspēja pieteikties. Bez tam daudzi iesākumā atturējās no reģistrēšanās, atlikdami to uz vēlāku laiku, kad būs paredzama izbraukšana un noskaidrosies tās noteikumi. Tāpēc reevakuējamo skaits rēķināms uz 1000 cilvēkiem. Nedaudz gan šis skaits samazinājies, atsevišķiem pilsoņiem izceļojot uz Latviju gan caur Krieviju, gan kļūstot par jūrniekiem, lai tiktu vismaz līdz kādai Baltijas jūras ostai.⁷⁹ Līdz Latvijas atzīšanai *de jure* dažkārt mūsu jūrnieki saskārās ar problēmu, ka ārvalsts varas pārstāvji neatzina viņu pilsonību apliecināšos dokumentus. Piemēram, Kadisā Spānijā 1920. gada sākumā apcietināja četrus latviešu jūrniekus. Viņi gan pēc neilga laika ar Latvijas sūtņa Parīzē un vietējā angļu konsula palīdzību tika atbrīvoti. Spāņi pavēlēja jūrniekiem atstāt savas valsts teritoriju. Izpildot šo rīkojumu, viņi nokļuva uz grieķu kuģa “Janus”. Kad, nonākot pie Gibraltāra, viņi vēlējās atstāt kuģi, angļi aizliedza tiem izkāpt krastā – un jūrniekiem ar grieķu kuģi nācās pret pašu gribu doties uz Ņujorku.⁸⁰

Latvijas pilnvarotais pārstāvis M. Skujiņš Tālajos Austrumos bija nodzīvojis 19½ gadu un šajā laikā darbojies daudzās turienes latviešu organizācijās, tāpēc lielāko pilsoņu daļu pazina personīgi un ar tiem

bija runājis par atgriešanos dzimtenē. No šīm sarunām, personīgiem novērojumiem viņam bija radies iespaids, ka atgriešanos Latvijā daudzi saista ar ekonomiskajiem apstākļiem. Ja Tālajos Austrumos izbraukšanas laikā būs slikti, brauks gandrīz visi, bet, ja būs labi, kāda daļa paliks tur kaut uz laiku “izpelnīties”, lai nenobrauktu Latvijā ar tukšām rokām. Uz to viņus vilina atmiņas par bijušajiem “zelta laikiem”, kad pat vienkāršam strādniekam un mazam ierēdnim nenācās grūti iekrāt dažus simtus rubļu zeltā īsā laikā.

Pēc M. Skujiņa aplēsēm, toreizējos apstākļos no Vladivostokas un Piejūras guberņas būtu reevakuējams ne mazāk kā 500 personu ar valsts pabalstu.

Politiskās pārliecības ziņā vairākums repatriantu bija bezpartejiski, kuri norobežojās no piedalīšanās krievu politiskajā dzīvē, izņemot tos gadījumus (manifestācijas, mītiņi), kad viņus uz to spieda arodbiedrības vai citas grupas, jo citādi draudēja atlaišana no darba un dienesta. Pret komunistiem viņi izturējās noraidoši. Un tikai nedaudzi latvieši sekoja komunistisko maldu mācībām aiz pārliecības, vairāk aiz savtīgiem nolūkiem. Pārvesti uz Latviju, “viņi būs kaitīgi mūsu valsts iekārtai [...] Bet tagad viņi, man liekas, arī nevēlas braukt uz “balto” Latviju, jo viņiem turpat Krievijā klājas itin labi. Bez tam par tādām Latvijai “kaitīgām personām” ziņots kā ministrijai, tā arī Maskavas sūtniecībai. Un, ja arī līdz ar šiem simtiem vēlamo mums pilsoņu iekļūtu Latvijā kāds negatīvs indivīds, tad viņa kaitīgo darbību sekmīgi paralizēs tie simti, kuri, paši izbaudījuši “paradīzes dzīves labumus”, stāstīs par to saviem apkārtējiem līdzpilsoņiem, kādu postu un nelaimi Krievijā atnesis komunisms.”⁸¹

M. Skujiņš 1923. gada beigās bija iecerējis izveidot divus punktus, kuros domāja sapulcēt bēgļus, – Vladivostokā un Čitā. Vladivostokā pulcētos bēgļi, kuri atrodas Piejūras apgabalā, bet Čitā – tie, kuri dzīvo Aizbaikālā un Austrumu Ķīnas dzelzceļa joslā.⁸² Saskaņā ar Latvijas sūtniecības Krievijā 1923. gada 16. novembra informāciju drīz pēc vietējo varas iestāžu rīkojuma izsludināšanas Tālajos Austrumos reģistrēti latviešu bēgļi un optanti. Viņu uzrādītie dokumenti un pat nacionālās pases atņemtas, bet to vietā izsniegtas pagaidu uzturēšanās apliecības. Cerēdami uz drīzu izbraukšanu, reģistrētie latvieši likvidējuši savus īpašumus, pārcēlušies pagaidām uz dzīvi lielākajās pilsētās – Blagoveščenskā, Čitā, Verhņeudinskā un Vladivostokā. Tādēļ Latvijas Ārlietu ministrija 1923. gada 13. un 25. oktobrī nosūtīja PSRS Ārlietu komisariātam notas. Pēc tam Maskavā sāka iebraukt nelielām grupām turīgākie un drosmīgākie latvieši no Tālajiem Austrumiem, retos gadījumos ar daudz maz nokārtotiem dokumentiem, bet reizēm ar pavisam nepilnīgiem un nenokārtotiem dokumentiem.⁸³

Ar Latvijas sūtniecības Maskavā palīdzību pēc ilgāka laika viņi saņēma izbraukšanas vīzas. Tomēr latviešiem bieži tika aizrādīts, ka atļauja izbraukt izsniegta tikai izņēmuma kārtā, un vairākiem tādu neizdevās saņemt.⁸⁴ Pirms tam padomju iestādes centās apstrīdēt viņiem izsniegto Latvijas pasu legalitāti. Tomēr vairumam izdevās pārvarēt birokrātiskos šķēršļus un nokļūt dzimtenē.⁸⁵

Laikabiedrs Jēkabs Dūks savās atmiņās uzsvēra, ka “nelatviešu bēgļi vairumā labi mācēja krievu valodu. Valodas prašana tiem atvieglāja iestādēs izskaidrot un aizstāvēt lietu gan likumīgā, [gan nelikumīgā veidā]. Latviešu bēgļu vairākums krievu valodu neprata vai tikai vāji, īpaši sievietes. Tāpēc tie bija nevarīgāki, nespējīgāki iestādēs izskaidrot un aizstāvēt savas tiesības uz atgriešanos dzimtenē. Tiem bieži, ļoti bieži vajadzēja bezspēcīgi palikt tur, kur latviešu avīžnieki, cara kara politikas propagandisti un iztapoņas bija tos aizmānījuši.”⁸⁶

Nemazinot citāta beigās pieminēto personu atbildību par notikušo, tomēr sava nozīme bija arī latviešu mentalitātei, kam bija raksturīgas bailes darīt kaut ko pretlikumīgu, t.i., uzpirkt attiecīgo ierēdni u.tml.

Jāuzsver, ka ievērojama daļa Tālajos Austrumos dzīvojošo latviešu bija Latvijas pilsoņi. Tādēļ 1923. gada augustā Latvijas Ārlietu ministrija iesniedza notu PSRS Ārlietu komisariātam. Tajā tika uzsvērts, ka tikai līdz 1923. gada martam Tālo Austrumu guberņā atzina Latvijas nacionālās pases, kuras agrāk bija izdevis vietējais konsuls. Pēc tam par nacionālajām pasēm atzina tikai tās, kas bija izsniegtas Latvijā un vīzētas PSRS pārstāvniecībā Rīgā, neskatoties uz to, ka Tālo Austrumu Republika līdz 1922. gadam bija neatkarīga valsts un Latvijas pilsoņu pasu neatzīšanai nebija likumīga pamata. Tāpat vietējo varas iestāžu pārstāvji uzsāka Latvijas pasu atņemšanu vienai daļai pilsoņu, kuri izņēma pagaidu dzīvesvietas apliecinošus dokumentus. Turklāt šeit vērojama nekonsekvence, kad atsevišķām personām vīzē Latvijas pases, lai varētu izbraukt uz ārzemēm, bet citām ne. Latvijas diplomātiskie pārstāvji izteica protestu, jo pamatoti baidījās, ka atņemtās pases varētu izmantot ļaunprātīgi, t.i., PSRS specdienests vai Kominterne savām vajadzībām.⁸⁷ Padomju puse to personu pases, kuras atteicās no Latvijas pilsonības, sāka nodot Latvijas sūtniecībai Maskavā tikai no 1927. gada.⁸⁸ Lai kavētu latviešu repatriāciju, padomju puse izmantoja visdažādākos argumentus. Tika paziņots, ka 1921. gadā starp KPFSR un Latviju noslēgtais līgums par optāciju uz Tālajiem Austrumiem neattiecas, jo TAR tai laikā neietilpa KPFSR. Iepriekšminētā apstākļa, ievērojamā attāluma no Latvijas un citu faktoru dēļ netika realizēta Latvijas pilsoņu repatriācija. Padomju varas iestādes izsludināja ļoti neilgu pieteikšanās laiku, lai bēgļi un Latvijas pilsoņu vairākums nevarētu sagatavoties izbraukt uz dzimteni. Kā pēdējais reģistrēšanās termiņš tika noteikts 1924. gada 14. marts, bet tie, kuri

dzīvoja gubernas pilsētās, varēja izmantot atvieglotus noteikumus triju mēnešu laikā līdz 14. jūnijam, apriņķu pilsētās un laukos dzīvojošie – četru mēnešu laikā, t.i., līdz 1924. gada 14. jūlijam.⁸⁹ “Krievijas Cīņā” 1924. gada 10. janvārī tika ievietots sludinājums, ka Latvijas bēgļiem Tālajos Austrumos jāpieteicas līdz 1924. gada 1. februārim un Krievija jāatstāj 4 mēnešu laikā. Ja izbraukšanu nokavē, tad skaitās pārgājuši Krievijas pavalstniecībā.⁹⁰

Izbraukšanu aizkavēja strīdi starp PSRS un Latvijas pārstāvjiem par trūcīgo cilvēku pārvadāšanas apmaksu. Saskaņā ar agrāk panāktu vienošanos tā PSRS teritorijā bija jāsedz padomju pusei.⁹¹ Kārtējo reizi PSRS ignorēja jau agrāk panāktās starpvalstu vienošanās un pieprasīja bēgļiem segt ceļa izdevumus 75% apmērā.⁹² Latvijas puse, lai dotu iespēju bēgļiem izbraukt, nolēma izsniegt viņiem aizdevumu ceļa izdevumu segšanai.⁹³ Tomēr PSRS varas pārstāvji Latvijas pilsoņiem un bēgļiem šo palīdzību neļāva izmantot.

Saskaņā ar Čitā dzīvojošā R. Zilgalvja 1924. gada 24. februārī sniegto informāciju: “Visi tie optanti, kuri pieteicas izbraukšanai uz Latviju, tiek tūlīt no savām vietām [dienesta] atlaisti, bet daži pat iesaukti kara dienestā uz apmācīšanu, kad atnāksot papīri, tad būšot atsvabināti. Tā še ir bijušas vairākas kopīgas sapulces latviešiem, lietuviešiem, igauņiem un poļiem, kurās tika stāstīts, cik slikti dzimtenē klājas. Jums jau zināms, kāda politika un taktika tur tika dzīta. Cik es dabūju zināt, tad līdz šim vēl neviens no latviešu optantiem nav dabūjis atļauju izbraukt uz Latviju.”⁹⁴

Pēc M. Skujiņa aprēķiniem 1923. gadā no 1000 Tālo Austrumu latviešiem 75%⁹⁵ bija nokārtojuši savu pavalstniecības lietu, bet pārējie ne, kaut arī viņi vairākumā vēlējās atgriezties Latvijā. Latvijas pases bija saņēmuši arī latvieši, kuri Tālajos Austrumos bija ieradusies pirms I pasaules kara. Piemēram, pēc T. Girgensona aprēķiniem, Ovsjankas pagasta ciemos Amūras Baltijā, Aizupē un Vidussalā, kas atradās pie Zejas upes, dzīvoja apmēram 50 kolonistu ģimenes ar 300 cilvēkiem, no kuriem 1/3 skaitījās Latvijas pilsoņi. Pārējie atturējās kļūt par tādiem aiz tā iemesla, ka tad viņus kā ārzemniekus padzīs no zemes un izpostīs saimniecības, kuras tie vēlējās pārdot par adekvātu samaksu. Latvijas diplomātiskie pārstāvji uzskatīja, ka šāda izdevība arī tik drīz nav paredzama aiz vispārēja naudas trūkuma.⁹⁶ Tāpat latviešu kolonisti bija informēti, ka repatriantiem zeme Latvijā netiek rezervēta, jo agrārreforma jau bija gandrīz pabeigta. Tādēļ viņi centās iegūt pēc iespējas vairāk naudas, lai varētu Latvijā iegādāties sev īpašumu.⁹⁷

Vairākums Tālajos Austrumos dzīvojošo Latvijas pilsoņu bija latvieši. Ne velti 1919. gada rudenī, kad Bermonta vadītie bruņotie spēki uzbruka Rīgai, Sibīrijas un Urālu latviešu Nacionālās padomes Centrālais birojs pieņēma pat lēmumu vāciešiem un krieviem pilsonību

nepiešķirt, jo nav iespējams noskaidrot viņu lojalitāti pret Latvijas valsti.⁹⁸ Jāuzsver, ka Nacionālā padome bija nacionāla organizācija, kas centās aizstāvēt latviešu intereses.

Tālajos Austrumos Nacionālā padome bija izdevusi latviešiem dažādus tautību un pavalstniecību apstiprinošus dokumentus:

1) Nacionālās padomes beztermiņa apliecības par tautību un piederību pie Latvijas,

2) Pagaidu valdības pases un

3) no 1921. gada 1. janvāra no Rīgas saņemtas ārzemju pasu grāmatiņas 8 valodās.

Apliecības bija apmaināmas pret 3. punktā minētām pasēm līdz 1922. gada jūlijam, bet to daudzi neizdarīja, lai izvairītos no pasu nodokļiem⁹⁹ (10 rubļu zeltā)¹⁰⁰ vai arī uzglabātu vecos dokumentus, jo uz tiem bija dažādi krievu un japāņu uzraksti, vīzas, reģistrācija, pierakstīšana milicijā u.c.

Nacionālo pasu īpašniekiem vietējās Tālo Austrumu varas iestādes lika izņemt “sevišķas krievu biļetes” un nomaksāt par tām nodokli.¹⁰¹ Latviešiem, kuri bija kļuvuši par Latvijas pilsoņiem pat pirms komunistu nākšanas pie varas, nācās izjust varas pārstāvju nelabvēlību. Kā ārzemniekus viņus varēja atbrīvot no valsts amatiem. Tomēr, tā kā latvieši bieži bija labi speciālisti, viņi ātri varēja atrast citu darbu.¹⁰²

Drīz pēc tam, kad Vladivostoka nonāca pilnīgā komunistu kontrolē, t.i., 1923. gada 10. aprīlī, Vladivostokas izpildkomiteja pasludināja visas konsulāta izsniegtās nacionālās ārzemju pases par nederīgām un pieprasīja apmainīt triju mēnešu laikā pret citām Latvijā izdotām pasēm, uz kurām būtu PSRS pilnvarotās pārstāvniecības Rīgā iespiesta vīza iebraukšanai Krievijā. Līdz tādu pasu saņemšanai “ispolkoma” pasu birojs izdeva uz 3 mēnešiem personības pagaidu apliecības atņemto nacionālo pasu vietā. Tika piedraudēts: ja pilsonis šajā laikā nespēs uzrādīt jaunu Rīgā vīzētu pasi, tad izsniegs PSRS pilsoņa pasi.

M. Skujiņš uzskatīja, ka Padomju Savienība tiši kavē mūsu pilsoņu izvešanu no Tālajiem Austrumiem, turklāt ne aiz finansiāliem (par pārvešanu) aprēķiniem, bet gan citiem motīviem un tāpēc visādiem līdzekļiem nepieļauj viņu plašāku izceļošanu. Tāpat, viņaprāt, ne maznozīmīga loma bija nedaudziem latviešu komunistiem Vladivostokā, kuri negrib palikt bez pašu tautas “vadāmās” masas, kurai viņi grib uzņemties vadoniem un ar to taisīt karjeru.¹⁰³ Pirmajā mirklī šis M. Skujiņa apgalvojums var šķist pārspilēts. Tomēr savulaik (1922. g.), apspriežot TAR likumu “Par nacionālajām mazākumtautībām”, tika izvirzīta prasība, ka nācijām, kuras vēlas iegūt tiesības uz kultūrnacionālo autonomiju, nepieciešams iesniegt iesniegumu, ko parakstījuši ne mazāk kā 500 pilntiesīgi pilsoņi.¹⁰⁴ Protams, pēc

TAR iekļaušanas Padomju Krievijas sastāvā tika izmantota KPFSR likumdošana, kas šajā laikā bija daudz konservatīvāka. Tomēr arī tā salīdzinājumā ar vēlākiem gadiem izcēlās ar labvēlību pret nacionālām minoritātēm.¹⁰⁵

Piejūras guberņas izpildkomiteja Vladivostokā atteicās atzīt visas konsulāta izsniegtās pasēs, pamatojot to ar centra rīkojumu, bet tai pašā laikā Iekšlietu un Ārlietu komisariāts Maskavā atzina Tālajos Austrumos izsniegtās Latvijas pilsoņu pasēs, tikai prasot, lai tās būtu izdotas līdz 1922. gada 15. oktobrim. Šāds ierobežojums Latvijas pilsoņiem lielas problēmas nesagādāja, jo pēc TAR armijas ienākšanas Vladivostokā 1922. gada beigās M. Skujiņš nebija izdarījis nevienu optācijas aktu, bet tikai apmainījis notecējušās, agrāk izdotās pasēs. Tika uzskatīts, ka lielākās problēmas būs panākt, lai pasu birojs Vladivostokā atdotu Latvijas pilsoņiem atņemtās pasēs.¹⁰⁶ Nav lieki piebilst, ka parasti neviens likums nedarbojas ar atpakaļejošu datumu. Tādēļ no juridiskā viedokļa KPFSR centrālās varas iestādes nevarēja apstrīdēt Tālajos Austrumos dzīvojošo latviešu Latvijas pilsonību. Turklāt 1920. gadā Padomju Krievijas un Latvijas miera līgumā pretējās puses pilsonības un pavalstniecības optētājiem tika paredzētas: “tiesības un iespējas brīvi izbraukt uz dzimteni”.¹⁰⁷ Tā vietā Padomju Krievijas birokrātiskās varas institūcijas kavēja atgriešanos ar dažādu nodevu noteikšanu repatriantiem vajadzīgo dokumentu saņemšanai, ar nodevu palielināšanu, ar draudiem un repatriantu aktīvistu apcietināšanu un tiesāšanu, tendenciozi interpretējot un nepildot parakstītos līgumus. Tā visa pārvarēšanai daudziem nepietika līdzekļu un zināšanu.¹⁰⁸

Šajā laikā nebija pieņemts neviens oficiāls lēmums nedz Latvijā, nedz PSRS, ka 1920. gada augusta miera līgums būtu atcelts un tā normas var neievērot. Protams, miera līgumā tika runāts par pilsonības optantiem, tomēr diez vai no starptautisko tiesību viedokļa varēja ignorēt citas valsts pilsoņu tiesības izbraukt uz savu dzimteni.

Latvijas puse protestēja pret padomju iestāžu rīcību, ka tās neatzīst Tālajos Austrumos izsniegtās Latvijas pilsoņu pasēs. Padomju puse izmantoja demagoģisku argumentu, ka šīs personas likumīgā ceļā nav atbrīvojušās no iepriekšējās pilsonības.¹⁰⁹ Protestējot pret to, Latvijas Ārlietu ministrijas pārstāvis 1924. gada 12. jūnijā iesniedza PSRS pusei notu, kurā uzsvēra, ka līdz 1922. gada 15. novembrim pilsonību saņēmušās personas nekādā gadījumā nav uzskatāmas par optantiem, t.i., personām, kurām ir jāiegūst pilsonība.¹¹⁰

1925. gada decembrī PSRS pārstāvji nāca ar priekšlikumu dot atļauju visiem latviešu bēgļiem izbraukt uz Latviju ar vienu noteikumu – “atstāt abām valdībām tiesības kuram katram atsevišķam pilsonim atteikt izbraukšanas atļauju (prava otvoda), nedodot otrai pusei nekādus paskaidrojumus par iemesliem un neskatoties uz visiem

pilsoņa pierādījumiem par piederību u.t.l.”¹¹¹ Latvijas Ārlietu ministrijas pārstāvji nepiekrita padomju priekšlikumam, kas atļautu likumīgi neļaut Latvijas pilsoņiem un bēgļiem atgriezties dzimtenē.¹¹²

Ne tikai latviešu komunisti bija ieinteresēti latviešu nenokļūšanā Latvijā, jo 1925. gadā PSRS tika atjaunota iedzīvotāju plānveida pārvietošana uz austrumiem.¹¹³ Jau agrāk, kad notika latviešu repatriācija no Padomju Krievijas, atsevišķi bēgļu slāņi saskārās ar milzīgu pretestību. Vēsturnieks A. Beika uzskatīja, ka galvenais iemesls, kas noteica šķēršļu un nepārtrauktu jaunu problēmu radīšanu Latvijas pavalstniecības optēšanai un kavēja latviešu izbraukšanu, bija vēlme latviešus kā kvalificētu darbaspēku izmantot PSRS ekonomikas atjaunošanai. Ne velti latviešu bēgļi 20. gadu sākumā no Omskas un Irkutskas rakstīja Latvijas sūtnim Jānim Vesmanim, ka uz Latviju tiek nosūtīti slimie, invalīdi, strādāt nespējīgie, bet darba spējīgiem un jo īpaši speciālistiem atsaka.¹¹⁴ Turklāt latviešiem salīdzinājumā ar citām bijušās Krievijas impērijas nācijām bija augstāks izglītības līmenis, tādēļ daudziem bija liegts legāli nokļūt dzimtenē. Tomēr ar līdzīgām problēmām Padomju Krievijā saskārās ne tikai latvieši, bet arī citu tautību repatrianti, kurus padomju varas pārstāvji vēlējās izmantot savas tautsaimniecības atjaunošanas darbā.¹¹⁵ Jāņem vērā, ka Vladivostokas novadā pēc 1926. gada tautas skaitīšanas datiem no 453 tūkstošiem iedzīvotāju 118 tūkstoši bija ārzemnieki. Līdz ar to ¼ iedzīvotāju nebija PSRS pavalstnieki.¹¹⁶ Viņu masveida izceļošana bija pretrunā ar Padomju Savienības ekonomiskajām un politiskajām interesēm. Tādēļ arī tika klaji ignorētas ārvalstu pilsoņu tiesības atstāt Tālos Austrumus un atgriezties dzimtenē.

LATVIJAS DIPLOMĀTISKĀS PĀRSTĀVNICĪBAS DARBĪBAS IZBEIGŠANA VLADIVOSTOKĀ

Nozīmīga loma latviešu repatriācijas sagatavošanā bija atvēlēta Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem. Latvijas diplomātiskais pārstāvis M. Skujiņš par radušos situāciju pēc TAR likvidācijas rakstīja, ka 1922. gada decembra sākumā Piejūras guberņas revolucionārā komiteja pieņēma lēmumu par ārvalstu konsulātu darbības izbeigšanu. Šajā sarakstā nebija pieminētas Latvijas, Ķīnas, Japānas un Norvēģijas diplomātiskās pārstāvniecības. Diplomātu aprindās Padomju Krievijas labvēlība pret Latvijas diplomātisko pārstāvību izsauca izbrīnu un pat domu, ka tas noticis aiz pārskatīšanās.¹¹⁷ Viņus uz šāda secinājuma izdarīšanu vedināja apstākļi, ka Latvijas konsulāts nebija pieminēts nedz slēdzamo, nedz to sarakstā, kas savu darbību var turpināt.¹¹⁸ Tomēr šī kļūda vismaz atļāva neslēgt mūsu konsulātu, un M. Skujiņš varēja turpināt Latvijas pilsoņu interešu aizsardzības darbu Tālajos Austrumos. 1923. gada marta beigās M. Skujiņš tika telegrāfiski informēts, ka

konsulāts tiks likvidēts. Tas gan notika jūnijā, kad M. Skujiņš saņēma instrukciju par konsulāta likvidācijas kārtību. Viņš un bijušais diplomātiskās pārstāvniecības sekretārs izbrauca no Vladivostokas ar pirmo ātrvilcienu pēc diplomātiskās pārstāvniecības likvidācijas un arhīva izsūtīšanas ar kuģi, kas to nogādātu Rīgā. Sūtīt arhīvu caur Padomju Krieviju iznāca dārgāk, turklāt bija iemesls bažīties, ka komunisti neizlaidīs konsulāta arhīvu pat līdz Maskavai, jo pat visas telegrammas Latvijas sūtniecībai Maskavā par arhīva izvešanu nesasniedza mērķi. Neilgi pirms tam kļuva zināms, ka kādai Amerikas delegācijai, braucot no Čitas uz Vladivostoku, bagāžas vagonā “sadega” dokumenti.¹¹⁹

Latvijas konsulātam likvidējoties, padomju varas iestādes sākumā nevēlējās izlaist tā darbiniekus caur Sibīriju uz dzimteni. Tā kā personāla pārvešana, izmantojot jūrasceļu, būtu izmaksājusi ļoti dārgi, Ārlietu ministrija panāca, ka PSRS izdeva atļauju iepriekšminētām personām, šķērsojot Sibīriju, nokļūt Latvijā.¹²⁰

Pēc M. Skujiņa aizbraukšanas PSRS varas pārstāvji varēja daudz brīvāk veikt dažādus pasākumus, lai atturētu latviešus no atgriešanās dzimtenē. Sakarā ar Latvijas konsulāta Vladivostokā likvidāciju tika apsvērta ideja par Latvijas goda priekštāvniecības izveidošanu, bet saistībā ar dažu citu valstu goda konsulu izraidīšanu no Vladivostokas neviens no latviešiem nevēlējās uzņemties pildīt šo “bīstamo” amatu.¹²¹

Šajā laikā līdz diplomātiskās konvencijas noslēgšanai ar PSRS tika izbeigta tās Āzijas daļā darbojošos Latvijas konsulātu darbība.¹²² Nenoliedzami, šāda Latvijas diplomātisko pārstāvniecību PSRS skaita samazināšana nelabvēlīgi atsaucās uz latviešu bēgļu un pilsoņu repatriāciju uz dzimteni.

Vēlāk – 1927. gadā saskaņā ar PSRS noslēgto tirdzniecības līgumu Latvijai bija tiesības atvērt konsulātu Vladivostokā.¹²³ Šī iespēja gan netika izmantota. Šeit jāpaskaidro, ka 1927. gadā tika slēgta pat Latvijas sūtniecība ASV. Tas tika veikts pēc ārlietu ministra sociāldemokrāta Feliksa Cielēna iniciatīvas. Populisti Saeimā, apstiprinot valsts budžetu, panāca, ka attiecībā uz ārlietām izsludināja valsts līdzekļu ekonomiju, samazinot pat diplomātu algas.¹²⁴ Tas, protams, ietekmēja Latvijas ārpolitiskās aktivitātes, tāpat samazināja iespējas aizstāvēt savas valsts pilsoņu intereses ārzemēs.

LATVIJAS PILSONĪBAS JAUTĀJUMS PĒC KONSULĀTU SLĒGŠANAS

Attiecībā uz Tālo Austrumu reģionā un Aizkaukāza republikās dzīvojošajiem latviešiem netika noslēgts līgums par viņu reevakuāciju uz dzimteni. Tūlīt pēc padomju režīma nodibināšanās Tālajos Austrumos daudzi latvieši bija Latvijas pilsoņi, bet vēlāk padomju

iestādes ar dažādiem līdzekļiem panāca, ka liela daļa no viņiem pār-gāja PSRS pavalstniecībā. Ne vienmēr savus pienākumus godprātīgi veica Latvijas sūtniecības darbinieki. Arhīvā saglabājusies Latvijas sūtniecības Maskavā 1924. gada 27. februārī sniegtā atbilde Volde-māram Cerbulim, pamatojoties uz padomju puses apgalvojumu, ka līdz 1922. gada 15. novembrim izdotās Latvijas pases tiek atzītas par derīgām vienīgi iecelšanai Latvijā. “Ja svarīgu personīgu iemeslu dēļ Latvijas pilsonis šo savu izceļošanas tiesību nevar izlietot, [tad] tam formāli jāpaliek par Krievijas pilsoni. Gadījumā, ja tas kādreiz gribētu atgriezties Latvijā, [tad to varēs izdarīt] ar Krievijas pilsoņa ārzemju pasi. Latvijas pārstāvība Krievijā, ievērojot Tālo Austrumu sevišķos apstākļus, savu iecelšanas atļauju neliegs, ja būs pietiekoši pierādī-jumi par piederību Latvijai. Šādi iecelotāji – latvieši ar Krievijas pasēm savu īsto pilsonību varēs nokārtot pēc iebraukšanas Latvijā.”¹²⁵

Šī atbilde liecināja par neiedziļināšanos konkrētajā Tālo Austrumu Latvijas pilsoņu tiesību jautājumā un maldīgu padomu sniegšanu. Jo latvieši, kuri pārstāja konfliktēt ar Tālo Austrumu padomju iestādēm un atteicās no Latvijas pilsonības, vēlāk zaudēja iespēju atgriezties dzimtenē. Jāuzsver, ka 20. gadu beigās saskaņā ar padomju likumdo-šanu – “Katra persona, kura dzīvo PSRS robežās, atzīstama par PSRS pilsoni, ja nav pierādīta viņas piederība pie ārvalsts pilsonības”.

Iztāšanās no Padomju Savienības pilsonības bija iespējama tikai ar PSRS Centrālās izpildkomitejas atļauju.¹²⁶ Reālā dzīvē šādu atļauju saņemt bija gandrīz neiespējami. Bija gan dažādi izņēmuma gadījumi. Šai sakarībā Latvijas sūtnis Maskavā J. Bilmanis 1933. gadā informēja ārlietu ministru, ka, neskatoties uz PSRS varas iestāžu ierasto praksi saviem pavalstniekiem neizdot ārzemju pases izceļošanai uz ārzemēm, izbraucēju skaits esot ievērojami pieaudzis. Izceļotāji sūtniecības dar-biniekiem personīgās sarunās šo padomju iestāžu pārstāvju labvēlību izskaidroja ar savu ārzemju radu palīdzību, kuri par izbraukšanas at-ļaujām samaksājuši “Intūristam” diezgan prāvas summas. Vairākums gan šo izbraucēju no PSRS nebija latvieši.¹²⁷

Reģiona ilgstošā atrašanās ārpus Padomju Krievijas kontroles sfēras bija radījusi dažādus juridiska rakstura kāzus. Turklāt sabiedrības dzīvē nozīmīga loma ir likumdošanai, kas regulē valsts organizāciju ikdienas darbu un attiecības starp pilsoņiem un dažā-dām organizācijām.¹²⁸ Daudziem lasītājiem pirmajā mirklī var šķist garlaicīgas diskusijas starp Latvijas un PSRS diplomātiem par juridis-kajiem jautājumiem, kas saistīti ar Tālajos Austrumos dzīvojošajiem Latvijas pilsoņiem, tomēr nav lieki piebilst, ka tās raksturoja sarunu dalībniekus un viņu attieksmi pret saviem pienākumiem.

Neatmaidīgākie Latvijas pilsoņi palīdzību pret padomju varas iestā-žu patvaļu lūdza sūtniecībai Maskavā. Piemēram, 1925. gadā no jauna aktuāls kļuva Latvijas pavalstniecības jautājums sakarā ar pilsonim

Teodoram Tumanovam-Blukam (arī “vladivostokietim”) atņemto ārzemju pasi, kuru 1924. gada 10. decembrī bija izrakstījusi ārzemju pasu nodaļa Rīgā. Atbildē uz Latvijas notu PSRS Ārlietu komisariāts paziņoja, ka atzīst tikai tās pasas, kuras izdotas dzimtenē un uz kurām ir PSRS pilnvarotās pārstāvniecības vīza.¹²⁹

Turklāt, ja Tālo Austrumu varas iestādes atzina no Rīgas piesūtītās Latvijas pasas, tad Maskavā šo rīcību uzskatīja par “nesaistošu kļūdu”.¹³⁰ Latvijas sūtniecība Maskavā 1931. gada novembrī nesaskaņas starp Vladivostokas un Maskavas iestāžu rīcību attiecībā uz Latvijas pasu atzīšanu izskaidroja ar apstākli, ka PSRS centrālās iestādes, anulējot 1923. gada cirkulāru, kas paredzēja, ka par ārzemniekiem uzskatāmi arī tie pilsoņi, kuriem ir Latvijas konsula Vladivostokā izdotas pasas, tomēr nebija vajadzīgā kārtā instruējušas Vladivostokas iestādes. Pēdējās, kā pierāda prakse, vēl joprojām atzina Latvijas pilsoņus, kam ir Latvijas ārzemju pase, par pilntiesīgiem ārzemniekiem.¹³¹

Līdz tam latviešiem nācās neatlaidīgi cīnīties ar padomju birokrātiem, lai nezaudētu Latvijas pavalstniecību. Piemēram, Jānis Kristapsons vēstulē 1933. gada 3. martā sniedza paskaidrojumu, uz kādu dokumentu pamata viņš dzīvojis pēc 1929. gada, kad viņam atņēma Latvijas pasi.¹³² J. Kristapsons rakstīja: “.. tad man iedeva mazu nesalasāmu papīriņu [un teica], lai es [to] aizsūtu uz miliciju, tur man izdošot krievu pasi, bet es teicu, ka esmu latvietis un krievu pasi nevēlos, un tā līdz šim laikam dzīvoju ar šito dokumentu. Tā kā es dzīvoju Vladivostokā uz vietas un strādāju uz katera par kapitanu, tad arī man bija no kantora personības apliecība un no ostas valdes izdota personas apliecība. [...] Aizbraucot uz Sočiem, mājas grāmatā es pierakstījos ar Vladivostokas ostas valdes apliecību un no Vladivostokas ārzemju galda izdoto mazo nesalasāmo papīri, kuru Jums aizsūtu [...]”

Kad man atņēma Latviešu pasi, es ziņoju sūtniecībai, bet toreiz negrieza nekādu vērību un uz to atbildēja, ka krievu valdība rīkojās pareizi.”¹³³

Viens no “vladivostokiešu” jautājumu aktualizētājiem bija Kārlis Liepiņš. Par Latvijas sūtniecības Maskavā atteikumu palīdzēt atgūt atņemto Latvijas pasi viņš sūdzējās LR iekšlietu ministram un Valsts prezidentam.¹³⁴ Jāpaskaidro, ka K. Liepiņš cariskās Krievijas laikā bija laikraksta “Usurijskij kraj” redaktors (1907–1917) un vienas no reģiona lielākajām tipogrāfijām īpašnieks Nikoļskā Usūrijā. 1917. gadā februārī, sākoties anarhijai, viņš aizbraucis uz Japānu, bet 1919. gadā pēc nosacītas kārtības atjaunošanās atgriezies Tālajos Austrumos. Šajā pašā gadā arī kļuvis par Latvijas pilsoni. Viņa mērķis bija pārdot tipogrāfiju un atgriezties Latvijā, bet tas neīstenojās, jo 1922. gadā Usūrijas novads nonāca Sarkanās armijas kontrolē. Drīz pēc tam viņu apcietināja GPU un atņēma Latvijas pasi. Pēc gandrīz

gada, kad tika pabeigta viņa īpašuma pārņemšana, viņš tika atbrīvots. Nesekmīgi bija K. Liepiņa lūgumi sūtnim K. Ozolam izsniegt jaunu Latvijas pasi.¹³⁵ Ap 1930. gadu viņš lūdza palīdzēt atgriezties Latvijā.¹³⁶ Pēc Latvijas sūtniecības Maskavā pārstāvju domām, K. Liepiņam atgriezties dzimtenē bija maz izredžu, jo PSRS varas iestādes nevēlas viņu izlaist no valsts.¹³⁷

Rodas iespajds, ka Latvijas sūtniecības pārstāvji Maskavā izvairījās iesaistīties konfliktā ar PSRS iestādēm, lai aizstāvētu Vladivostokā dzīvojošos pilsoņus. To apliecina arī 1930. gada 24. jūlijā Latvijas sūtņa Maskavā nosūtītais konfidenciālais raksts Latvijas Valsts prezidentam: "Te vēl jāpiezīmē, ka tādu Latvijas "pilsoņu" kā Pētersons Tālos Austrumos un citur laikam diezgan daudz. Dažam Latvijas konsula Mazpoļa un Skujiņa jau 1920. gadā izdotās pases, bet šie pilsoņi ar savām pasēm nekad nav dzīvojuši (jo pasēs nav nekādu ierakstu), bet gan laikam uzdevušies par PSRS pilsoņiem. Dažiem no viņiem dēli (nama īpašniekam Valdmanim Vladivostokā) jau sasnieguši 25 un vairāk gadu vecumu, bet par kara klausības izpildīšanu Latvijā tie nekad nav domājuši. Tagad, kad sociālistiskais sektors izplezdamies viņiem atņem nekustamus īpašumus, minētie tautieši uzmeklē savas Latvijas pases un griežas pie sūtniecības pēc aizstāvības. Ja gan teoretiski Padomju Savienības iestāžu uzskatu par to, ka bijušie optanti, lai gan viņiem Latvijas pases, ir vēl PSRS pilsoņi, varētu apstrīdēt, tad tomēr praktiski tam būtu maz nozīmes, jo praktiski dzīvojuši kā PSRS pilsoņi, bez tam atrodas krievu iestāžu rokās."¹³⁸

Analizējot diplomātu rīcību, jāņem vērā, ka PSRS bieži lika dažādus šķēršļus, lai novērstu, ka ārvalstu sūtniecībās vai konsulātos strādātu personas, kuras spētu neitralizēt padomju specdienesta provokācijas, būtu neuzpērkamas un ar visiem iespējamiem līdzekļiem aizstāvētu savas valsts un tās pilsoņu intereses. Nereti pret tiem diplomātiem, kuri centīgi pildīja savus pienākumus, tika veikti "aktīvie pasākumi"¹³⁹ u.c., līdz ar to vēlāk panākot viņu atsaukšanu no darba PSRS teritorijā.¹⁴⁰ Tas kārtējo reizi parādīja personības lomu vēsturē. Latvijas diplomātiem bija sevišķi grūti darba apstākļi PSRS. Ne velti Francijas vēstnieks Padomju Savienībā 1929. gadā kādā sarunā ar mūsu sūtni bija izteicies, ka PSRS pret Latvijas un Somijas diplomātiem izturas, kā lielvalstis to dara pret savām kolonijām.¹⁴¹ Citkārt, kad diplomāts strādāja PSRS iestādēm labvēlīgi, viņam atļāva veikt spekulatīvus darījumus u.c., lai uzlabotu savu finansiālo stāvokli.¹⁴²

Nereti Latvijas diplomāti Maskavā centās izvairīties no konfliktēšanas ar padomju iestādēm. Tādēļ 1929. gadā Austrumu nodaļas vadītājs aicināja Latvijas sūtni Maskavā "enerģiski un neatlaidīgi [veikt] mūsu pilsoņu prasību aizstāvēšanu neatkarīgi no to svarīguma, [līdz ar to] sūtniecība pavairotu savu prestižu pret ārlietu komisariātu un jo vairāk Latvijas pilsoņu acīs"¹⁴³

Viens no neatrisinātiem jautājumiem Latvijas un PSRS attiecībās bija Tālajos Austrumos dzīvojošo pilsoņu interešu aizstāvēšana, jo 30. gados Vladivostokā un tās apkārtnē vēl dzīvoja nedaudz Latvijas pilsoņu. Viņiem 20. gadu sākumā pasēs bija izdotas tikai uz 3–6 mēnešiem, pēc tam PSRS iestādes viņiem pieprasīja uzrādīt jaunas Latvijas pasēs. Tās uz šo personu individuāla lūguma pamata izgatavoja Iekšlietu ministrija Rīgā un piesūtīja lūdzējiem vai nu tieši, vai ar sūtniecības Maskavā starpniecību, apstiprinot izdevēju parakstus PSRS ģenerālkonsulatā Rīgā. Uz šādu pasu pamata PSRS iestādes izsniedza uzturēšanās atļaujas pēc 2. formas. Tās izsniedza personām, kuras nav PSRS pilsoņi, bet sevi uzskata par ārzemniekiem. Attiecīgās atļaujas izsniedza uz laiku līdz 4 mēnešiem, bet Tālajos Austrumos – uz 6 mēnešiem. Uzturēšanās atļaujas pēc 2. formas izsniedza to valstu pilsoņiem, kam nav pārstāvība PSRS teritorijā vai kuras pārstāvībai nav piešķirtas tiesības izdot nacionālās pasēs, kā arī personām, kas kārto savas pavalstniecības jautājumu attiecīgās pārstāvniecībās PSRS teritorijā.¹⁴⁴

PSRS varas iestādes pieprasīja personām, kuras vēlējās kļūt par Latvijas pilsoņiem, iegūt piekrišanu no padomju varas iestādēm. Šādu prasību gan nepiemēroja personām, kuras atsacījās no Latvijas pilsonības un pieteicās saņemt PSRS pilsonību. Par tādiem faktiem nereti pat neinformēja Latvijas varas iestādes. Tas gan netraucēja padomju pusei izteikt neapmierinātību, ka Latvijā nokļuvušie latvieši atteicās no PSRS pilsonības, nesaņēmuši padomju iestāžu atļauju, kuru saņemt vairumā gadījumu bija bezcerīgi.¹⁴⁵ Turklāt PSRS varas pārstāvji panāca, ka daudzi Latvijas pilsoņi atteicās no savas valsts pavalstniecības. 30. gadu sākumā Padomju Savienībā dzīvoja tikai aptuveni 200 Latvijas pilsoņu.¹⁴⁶ Noteikt viņu precīzu skaitu Tālajos Austrumos Latvijas sūtniecībai Maskavā traucēja apstākļi, ka Latvijas pilsoņiem pasēs lielākoties bija nepagarinātas un līdz ar to bija grūti izsekot pilsoņu skaita dinamikai. Tāpat nebija informācijas, cik no viņiem kļuvuši par PSRS pilsoņiem. Savukārt Latvijā 30. gadu sākumā dzīvoja ap 1200 padomju pilsoņu. Konsekventa līdzīgu prasību piemērošana pret PSRS pilsoņiem vai tās pretendentiem Latvijā deva panākumus. Padomju puse šo situāciju vēlējās izbeigt, jo Latvijas iestādes neatzina Rīgā izdotās PSRS pasēs. To atzīšanas priekšnoteikums bija to pašu darīt ar Latvijas sūtniecībā Maskavā izdotām pasēm. Tas labvēlīgi ietekmēja atlikušo Tālajos Austrumos dzīvojošo Latvijas pilsoņu stāvokli. Šajā laikā viņi sāka saņemt atļaujas izbraukt no Padomju Savienības uz dzimteni.

20. gadu beigās Latvijas un PSRS diplomātiskajās attiecībās aktualizējās “vladivostokiešu jautājums”. Šajā sakarībā 1931. gadā Latvijas Ārlietu ministrijas arhīvā no Austrumu nodaļas dokumentiem tika atlasīti materiāli par Tālajiem Austrumiem 1923.–1924. gadā.¹⁴⁷

Tas darīts, lai varētu argumentēti aizstāvēt šajā reģionā dzīvojošo latviešu intereses sarunās ar PSRS pārstāvjiem.

Pirms tam tika saņemta informācija, ka PSRS varas iestādes 1930. gadā bija atņēmušas Latvijas ārzemju pasēs “vladivostokiešiem” Jēkabam Pētersonam ar sievu (pase izdota Rīgā 1927. gadā), bet 1931. gadā E. Krastiņam ar sievu.¹⁴⁸ Turpretim pilsoņi K. Vītols-Tamlanders un B. Čivkuls tai pašā laikā Vladivostokā saņēma izbraukšanas vīzas, lai varētu iebraukt Latvijā ar tādām pašām pasēm.¹⁴⁹

1932. gada sākumā Latvijas diplomātu sarunās ar padomju pārstāvjiem notika pavērsiens. Sūtnis Maskavā J. Seskis kā argumentu sarunās ar PSRS Ārlietu komisariāta pārstāvi Borisu Stomaņakovu minēja faktu, ka padomju valdība jau agrāk atzinusi TAR izdotās igauņu konsula pasēs. B. Stomaņakovs apsolīja panākt, lai tāpat attiektos arī pret Latvijas pavalstniekiem.¹⁵⁰ Drīz pēc šīs sarunas – 1932. gada 15. martā J. Seskis panāca vienošanos ar padomju varas pārstāvjiem, ka Latvijas pārstāvībām PSRS un otrādi ir tiesības izdot saviem pilsoņiem nacionālās pasēs.¹⁵¹

Saskaņā ar Latvijas sūtniecības Maskavā ziņām 1931. gada 10. oktobrī Vladivostokā un tās apkārtnē dzīvojuši 26 Latvijas pilsoņi.¹⁵²

VEIKSMES STĀSTI

Tomēr dažiem latviešiem izdevās atgriezties Latvijā. Viens no viņiem bija profesors Pēteris Krastiņš. 20. gadsimta sākumā Austrumu institūtā Vladivostokā studentu un pasniedzēju vidū bija ne viens vien latvietis. Institūts tika izveidots 1899. gadā, un viens no pirmajiem tajā lekcijas ķīniešu un mandžūru valodā lasīja Pēteris Šmits. Vēlāk japāņu valodas profesors bija arī J. Spalviņš.¹⁵³ Austrumu institūtā studēja Krišjānis Zellis – vēlākais Krievijas cara valdības un pēc tam pagaidu valdības konsuls Gensanā (tag. Vonsana), Sondžinā (tag. Kimčeka) Korejā (1916–1923).¹⁵⁴

Šajā institūtā kopš 1913. gada studēja un vēlāk kļuva arī par tā profesoru Pēteris Krastiņš. 1922. gadā viņš saņēma Latvijas pasi, bet vēlāk visos iesniegumos uzdevās par PSRS pilsoni. 1925. gadā P. Krastiņš tika notiesāts par spiegošanu Lielbritānijas labā. Savā laikā viņš bija bieži ticis ar Lielbritānijas konsulu Hodsonu, kurš vēlāk bija sūtnis Maskavā.¹⁵⁵ P. Krastiņš tika notiesāts uz 3 gadiem ieslodzījumā Solovecu koncentrācijas nometnē un 3 gadiem izsūtījumā Austrumsibīrijā. Pēc Latvijas Ārlietu ministrijas vairākkārtējiem lūgumiem P. Krastiņam 1933. gadā tika atļauts atgriezties Latvijā. Nokļuvis dzimtenē, P. Krastiņš nolēma revanšēties. 1934. gada 20. jūnijā viņš nosūtīja lūgumu Latvijas Ārlietu ministrijai: “Ievērojot to, ka šī vajāšana tika izdarīta bez jebkāda iemesla, lūdzu Latvijas republikas valdību uzstādīt Padomju varai prasību pēc attiecīga

gandarījuma par pārciestām fiziskām mokām, veselības bojāšanu, pazaudētu laiku zinātnes darbā un neslavas celšanas mēģinājumiem.”¹⁵⁶

Sākumā Ārlietu ministrijā P. Krastiņam tika sniegta mutiska atbilde, ka viņa prasība netiek atbalstīta. Tad profesors pieprasīja sniegt rakstisku paskaidrojumu uz viņa iesniegumu. Tā kā negatīva rakstiska atbilde varēja būt precedents, kas traucētu PSRS dzīvojošo Latvijas pilsoņu interešu aizstāvēšanu, notika konsultācijas ar Ārlietu ministrijas juridisko konsultantu,¹⁵⁷ kurš ieteica atbildēt: “Prasībai par nodarītiem morāliem un materiāliem zaudējumiem sakarā ar apcietināšanu Padomju Savienībā ir civiltiesisks raksturs, un kā tāds tas vispirms piekrīt attiecīgas tiesas caurlūkošanai. Tādēļ Jums būtu jāgriežas ar attiecīgas prasības [iesniegšanu] PSRS tiesās, un tikai tad, ja sūdzība atraidīta visās instancēs, varētu būt runa par Jūsu tiesību aizstāvēšanu diplomātiskā ceļā.”¹⁵⁸

Protams, sekot šim padomam bija iespējams valstī, kur cilvēks savas intereses varēja aizstāvēt tiesā. Tomēr jāņem vērā apstākļi, ka šajā laikā Latvijas diplomātiem nācās vadīt sarunas ar Maskavas varasvīriem, lai panāktu Latvijas pilsoņu vai PSRS pilsoņu latviešu atbrīvošanu no ieslodzījuma. Nenoliedzami šeit bija jāizšķiras – iesākt diskusiju par P. Krastiņa prasību aizstāvēšanu vai arī panākt kādas personas atbrīvošanu no apcietinājuma.

Cits stāsts ir par Kristapsonu ģimenes atgriešanos. Ilgu laiku Latvijas prese izvairījās informēt sabiedrību par “vladvostokiešiem”, līdz 1934. gada jūlijā laikrakstā “Jaunākās Ziņas” bija lasāma sensacionāla ziņa “Pēc 20 trimdas gadiem – atkal dzimtenē”. Protams, Latvijas Ārlietu ministrijas rīcībā bija daudz bagātīgāka informācija par latviešu dzīves apstākļiem Tālajos Austrumos. Tomēr nozīmīgi ir parādīt, kāda informācija bija uzzināma ierindas pilsonim, jo ne katram bija iespēja personīgi tikties un runāt ar tautiešiem, kas pēc ilga laika bija atgriezušies dzimtenē.

“Jaunāko Ziņu” lasītāji uzzināja sekojošo: “Kad vācu armija tuvojās Dievzemītei, Jānis Kristapsons kopā ar sievu atstāja Latviju un pievienojās garajai bēgļu karavānai, kas devusies uz Krieviju. Pēc gandrīz 20 trimdā pavadītiem gadiem viņš kopā ar sievu un trim mazajiem pēcnācējiem atgriezies dzimtenē un par baigajiem pārdzīvojumiem Tālajos Austrumos un Kaukāzā stāstīja: “Bēgļu laikmetā aizbraucu uz Vladivostoku, kur nopirku nelielu namiņu un sāku dzimtenē pārtraukto dzīvi no jauna. Kad varu pārņēma lielinieki, man un pārējiem latviešiem sākās šausmu dienas. Interesējāties par atgriešanos dzimtenē [...] Tas komunistiem nepatika. [...] Man konfiscēja namiņu un visas mēbeles. Pēc kāda laika komunisti visus tos latviešus, kurus bija pārņēmušas ilgas pēc Latvijas, izsūtīja trimdā uz Murmanu [iespējams, Murmanska]. Man lika izvēlēties trimdas vietu.

Aizbraucu uz Kaukāzu, kur apmetos uz dzīvi Soču pilsētā. Sočos valdīja neciešams bads [30. gadu zemnieku kolektivizācijas sekas].

Kad sāku interesēties par atgriešanos dzimtenē, mani GPU aģenti apcietināja. Pārējiem tautiešiem gāja tāpat... Kad mani apcietināja, komunisti uzkliedza:

“Tu tūliņ atdosi paslēpto zeltu un ārzemju naudu. Ja neatdosi, sēdēsi cietumā, tikmēr sapūsi.” [...] Beidzot mani ar varu piespieda rakstīt sievai vēstuli:

“Mīļā sieviņ, atnes tūliņ mūsu zeltu un naudu. Ja Tu neatnesīsi, tad mani vairs neredzēsi.” Pēc šīs vēstules nosūtīšanas cietumā uzaicināja sievu, kurai arī nācās daudz pārciest. Šādas moks turpinājās līdz šim gadam. Laime, ka mani neaizmirsā mūsu Maskavas sūtniecība [...] Mani no cietuma atbrīvoja, un es ar ģimeni devos uz Maskavu. Par pārdotā namiņa naudu tur nopirku bērnam mētelīti un divus zelta gredzenus. Bigosovas muitas punktā vēl pārdzīvojām pēdējās šausmas. Tas notika 7. jūlijā. Komunisti par atlikušo naudu pavēlēja sapirkties stacijas bufetē, bet pēdējo pusrubli atņēma. Meitenītei no muguras novilkā arī mētelīti. Tāpat atņēma abus gredzenus. Mums līdzī brauca arī kāda Tauriņa kundze no Kokneses. Viņas vīrs uz Latviju bija atbēdzis jau agrāk. Tauriņas ausis bija zelta auskari. Tos nevarēja izņemt, tādēļ komunisti viņus no ausīm izrāva ar visu miesu. Pēc astoņu gadu ciešanām tagad esmu Latvijā un jūtos neizsakāmi laimīgs... Tuvākajās dienās došos uz Liepāju, kur man pieder nams.”¹⁵⁹

Dažkārt izplatīts ir apgalvojums, ka pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma presē netika publicēti PSRS nevēlami raksti, jo ekonomisku un citu apsvērumu dēļ Latvija nevēlējās bojāt attiecības ar austrumu lielvalsti. Nenoliedzami, šādu rakstu kļuva mazāk salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu, tomēr tas nenozīmēja, ka tādu vispār nebūtu. Konkrētajā gadījumā sava nozīme bija arī tam, ka raksts tika publicēts tikai pāris mēnešu pēc apvērsuma, kad vēl iepriekšējā laika iespaidā, t.i., inerces pēc, varēja publicēt sabiedrības uzmanību piesaistošu sensacionālu materiālu. Tomēr jāšaubās, vai daudzi tā laika ikdienas steigas un problēmu pārņemtie cilvēki Latvijā iedziļinājās šajā rakstā. Ne viens vien tikai 40. gados, nokļūstot varbūt vēl drausmīgākos apstākļos, atskārta PSRS režīma bīstamību.

PSRS REŽĪMS UN TĀLO AUSTRUMU LATVIEŠI

Pēc balto sagraves Aizbaikālā un Piejūrā 20. gadu sākumā daudzi Tālo Austrumu iedzīvotāji pārcēlās uz Ķīnu.¹⁶⁰ Sākumā PSRS un Ķīnas robeža nebija tik stingri apsargāta.¹⁶¹ Tomēr daudzus no šī soļa atturēja apstākļi, ka Ķīnā bija grūti atrast labi apmaksātu darbu, bet nekvalificētos darbos nevarēja konkurēt ar ķīniešiem, kuri strādāja arī par 20–30 santīmiem dienā.¹⁶² Tiem, kuri palika padomju

kontrolētajā teritorijā, bija jārēķinās, ka pēc Japānas intervences izbeigšanās Tālajos Austrumos 1922. gada oktobrī Vladivostokā plašu darbību izvērša komunistu represīvie dienesti. M. Skujiņš informēja Latvijas Ārlietu ministriju par apstākļiem, kādos jādzīvo latviešiem, kuri bija pakļauti tiesai, kas piespriež sodus pēc KPFSR Kriminālkodeksa un “revolucionārās sirdsapziņas”. GPU bieži veica pilsoņu kratīšanu un apcietināšanu (visvairāk naktīs). Nereti tas notika pēc denunciacijas – mutiska vai rakstiska ziņojuma represīvajām struktūrām. 1922./1923. gada ziemā notika antikomunistiski noskaņoto pilsoņu masveidīga izsūtīšana uz Sibīriju – cilvēki tika izvesti veselīem vilcieni sastāviem.¹⁶³ Pēc Latvijas konsula Omskā rīcībā esošās informācijas turienes cietumā un soda nometnēs atradās ap 30 latviešu.¹⁶⁴ Gadījumos, kad apcietināto atbrīvoja, viņam tika atņemta Latvijas pase, paskaidrojot, ka tā nav likumīga.¹⁶⁵ Informācija par apcietinātajiem latviešiem no Tālajiem Austrumiem bija lasāma laikrakstā “Latvis”.¹⁶⁶

Vēlāk represiju apjoms samazinājās. Oficiāli tika paziņots, ka aizturētie izsūtīti uz savām agrākajām dzīvesvietām. Bet, braucot caur Sibīriju, M. Skujiņš ievāca ziņas un noskaidroja, ka gandrīz visi izsūtītie vēl atrodas Sibīrijas koncentrācijas nometnēs.¹⁶⁷ Arestēto vidū bija arī latvieši. Viens no viņiem bija students Jūlijs Reinis, kuru Vladivostokā apcietināja 1922. gada beigās.¹⁶⁸ 1925. gadā viņš bija iekļauts apmaināmo personu sarakstā, t.i., viņu mēģināja apmainīt pret Latvijā apcietinātajiem komunistiem. Tomēr rezultāta nebija. Tāpat netika sniegta konkrēta atbilde par Latvijas pilsoņa J. Reiņa likteni.¹⁶⁹

Latviešu dzīvi 20. gadsimtā grūti iedomāties bez preses izdevumiem. Vēstures literatūrā nereti tiek pieminēts līdz 1919. gada beigām Vladivostokā iznākušais biļetens “Brīvā Latvija”. Tā izdošana tika pārtraukta pēc redaktora A. Švābes izbraukšanas uz Latviju.¹⁷⁰ Tomēr līdz šim nav pieminēti citi latviešu izdotie preses izdevumi. 1920. gada otrajā pusē M. Skujiņš saziņā ar NP izdeva laikrakstu krievu valodā “Novij mir”. Šī izdevuma mērķis bija izplatīt Tālajos Austrumos labvēlīgu informāciju par jaunajām Eiropas valstīm, jo vietējā krievu prese uzmanību galvenokārt pievērsa visdažādākajām negācijām. “Novij mir” redaktors bija V. Cerbulis, bet izdevējs – K. Liepiņš (tipogrāfijas īpašnieks Nikoļskā Usūrījā). Laikrakstā tika ievietoti raksti par poļiem, lietuviešiem un igauņiem. Izdevēji gan žēlojās par finansiālajām grūtībām, jo citu tautību nacionālās organizācijas nespēja nepieciešamo materiālo atbalstu. Trīs pirmos laikraksta numurus nosūtīja Latvijas Ārlietu ministrijai.¹⁷¹ Tās Ekonomiski politiskā departamenta direktors M. Skujiņam izteica pateicību par aktīvu darbību, sniedzot vietējiem iedzīvotājiem Latvijai labvēlīgu informāciju.¹⁷²

Vladivostokā dzīvojošajiem latviešiem bija pieejama no Latvijas atsūtītā prese – “Valdības Vēstnesis”, “Brīvā Zeme”, “Jaunākās Ziņas”

Pastkarte. Aizbaikāla skats. Čitas upe tās augštecē.

No A. Bergmaņa privātkolekcijas

un “Voļa”. Tā gan Tālajos Austrumos nonāca ar 1½–2 mēnešu nokavēšanos.¹⁷³ Tādēļ pat M. Skujiņš nevarēja savlaicīgi protestēt pret nepatiesu Latvijas un Padomju Krievijas starpvalstu attiecību atspoguļojumu. Šai sakarībā pieminams M. Skujiņa vadībā 1921. gada 30. jūlijā izdots “Latvijas Vladivostokas konsulāta informatīvais biļetens” Nr. 7. Tajā publicēts raksts ar nosaukumu “Vai ir karš starp Latviju un Padomju Krieviju?”

Rakstā tika vēstīts: “Šī mēneša iesākumā dažās Tālo Austrumu avīzēs izpauda sensāciju par it kā iesākušos karu starp Latviju un padomju Krieviju. Par iemeslu uzrāda pret komunistiem izdarītās represijas no valdības puses Latvijā. Bet īstenībā šīs represijas bija vērstas [pret] komunistiem teroristiem un uz likuma pamata. Pēc pēdējo šo avīžu ziņām Latviju šai cīņā pabalsta visas Baltijas valstis – Somija, Igaunija, Lietuva un Polija, starp kurām visām ar Latviju noslēgta militāra savienība. Par to rakstīja Vladivostokas labējā virziena un valdošo partiju laikraksti, atsaucoties, ka ziņas iegūtas radio ziņojumā. Citas avīzes, Reiter, Kokusaja un Japāņu telegrāfa aģentūras par to cieš klusu. Tiesa, Kokusaja aģentūra 26. jūlijā ziņoja, ka starp Latviju un padomju Krieviju izsludināts kara stāvoklis un tikai!

Bet tas vēl nav karš. Mūsu priekšstāvniecības Tālos Austrumos ziņas par to nav saņēmušas, lai gan cita satura telegrammas no Rīgas ir saņemtas vēl pēdējās dienās..¹⁷⁴

Kaut arī latviešu kopiena Tālajos Austrumos bija salīdzinoši neliela, tomēr tai bija savi informatīvie biļeteni un tā mēģināja izdot pat savu laikrakstu. To veicināja apstākļi, ka bija nepieciešams operatīvi informēt vietējo sabiedrību par latviešiem aktuāliem jautājumiem. Šādu izdevumu pastāvēšana apliecināja latviešu diasporas intelektuālo potenciālu arī pēc 1920. gada vidū notikušās repatriācijas, kad aizbrauca vairākums nacionāli noskaņotās inteliģences.

Ārpus Latvijas mītošo latviešu kultūras dzīvē ievērojama nozīme bija viņu izveidotajām biedrībām. Pēc Imantas pulka aizbraukšanas 1920. gadā Vladivostokas latviešu biedrību darbība apklusa, līdz 1922. gada maijā tika izveidota Vladivostokas Latviešu biedrība. Tajā ar savu mantu iegāja Vladivostokas latviešu saviesīgā biedrība. Diemžēl no agrāk diezgan bagātīgās bibliotēkas maz kas bija atlicis, jo daļa Imantas pulka lasītāju neuzskatīja par vajadzīgu izlasītās grāmatas atgriezt bibliotēkā. Pēc biedrību apvienošanās Vladivostokas Latviešu biedrība darbojās ļoti aktīvi, katru mēnesi organizējot teātra izrādes, dažādas priekšlasījumus, divreiz nedēļā bija atvērta bibliotēka. Tur apmeklētāji varēja iepazīties ar Latvijas avīzēm, ko piegādāja konsulāts. Pēc Tālo Austrumu pievienošanas Padomju Krievijai 1922. gada oktobrī Latviešu biedrības darbība apsika, jo pēc jaunās varas norādījumiem par tās biedriem un vadītājiem varēja būt tikai Padomju Krievijas pavalstnieki.¹⁷⁵

Padomju vara Tālajos Austrumos jau 1923. gadā spieda likvidēt agrāk izveidotās sabiedriskās organizācijas. Šajā laikā Vladivostokas Latviešu biedrība iesniedza gubernas pārvaldei apstiprināšanai savus statūtus saskaņā ar Padomju Krievijas likumiem, bet līdz M. Skujiņa aizbraukšanai tie nebija apstiprināti. Par to "jāpateicas" Vladivostokas latviešu komunistiem, kuri nacionālā garā darbojošos biedrību nolēma pārņemt savā kontrolē. Pēc M. Skujiņa aizbraukšanas nacionāli noskaņotie valdes locekļi atteicās no amatiem, un viņu vietā komunistu piekritēji ievēlēja valdi no sava vidus ar J. Čūliti un F. Lāci priekšgalā.¹⁷⁶ Līdzīgi tas bija arī citu nacionālo minoritāšu biedrībās, kurām bija jāizvēlas – vai nu iecelt valdē komunistus, vai arī izbeigt darbību.¹⁷⁷

LATVIEŠU RELIĢISKĀ DZĪVE

Pasaules vēsturē dažkārt ir vērojami gadījumi, kad kādas etniskās grupas pārstāvji pārstāj izmantot dzimto valodu, bet saglabā piederību senču reliģijai, līdz ar to pilnībā nezaudējot nacionālo identitāti. Tādēļ, rakstot par latviešu dzīvi Tālajos Austrumos, jāpievēršas arī viņu reliģiskajai dzīvei. Pirms I pasaules kara Vladivostokā un tās apkārtnē draudzē reģistrēti bija 693 latvieši luterāņi,¹⁷⁸ kuru garīgo aprūpi veica mācītājs A. Rumpēters (Tālo Austrumu reģionā viņš darbojās no 1880. līdz 1912. gadam).¹⁷⁹ Savukārt Vladivostokas vācu draudzes mācītājs bija latvietis A. Lesta. Viņš gan 1922. gadā Vladivostoku atstāja.¹⁸⁰

Dzīvojot teritorijā, kur ievērojama daļa iedzīvotāju bija pareizticīgie, notika atsevišķu latviešu pāriešana šajā ticībā.¹⁸¹ Tomēr cittautibnieki bija novērojuši, ka latvieši, nokļūstot konfesionali jauktā vidē, uzsvēra savu piederību luterāņiem, kam dzimtenē bieži vien nepievērsa tik lielu uzmanību. Bieži luterāņu dievnams atradās krietnā attālumā – un mācītājs pie draudzes locekļiem ieradās reti. Tādēļ ievērojama loma bija Bībeles un dziesmugrāmatas patstāvīgai lasīšanai. Šajā laikā Latviju vairākas reizes sasniedza Padomju Krievijā dzīvojošo latviešu lūgumi piegādāt garīgo literatūru. PSRS oficiālās iestādes gan centās to nepieļaut, jo valdošā ideoloģija vērsās pret reliģiozās literatūras izplatīšanu. Jāpiebilst, ka Krievijā dzīvojošie latvieši vēlējās saņemt grāmatas vecajā drukā, t.i., ar gotu burtiem.¹⁸²

Saistībā ar Tālo Austrumu reģiona latviešu luterāņu reliģisko dzīvi pieminams kāds “Sibīrijas Cīņas” raksts 1926. gadā. Tajā aprakstīts luterāņa mācītāja Reinholda Amūras Baltijas kolonijas apmeklējums.¹⁸³ Citas ziņas gan liecina, ka Vladivostokā šajā laikā darbojās luterāņu mācītājs Voldemārs Reihvalds. Vladivostokā luterāņu baznīcu slēdza 1935. gadā, kad tika arestēts V. Reihvalds. Kā iegāns izmantots apstāklis, ka viņš jaunībā Kurzemē bija strādājis policijā.¹⁸⁴ Atgriežoties pie Amūras apgabalā dzīvojošo latviešu kolonijām, jāatzīmē, ka Aizupes kolonijā bija vērojama noraidoša attieksme pret reliģiskajām ceremonijām, jo saskaņā ar “Sibīrijas Cīņā” publicēto informāciju luterāņu mācītājs to neapmeklēja jau kopš 1917. gada.¹⁸⁵ Toties luterāņu mācītājs vēl 20. gados vairākas reizes apmeklēja Amūras Baltijas koloniju. Šajās reizēs turp devās arī atsevišķi ticīgie no Aizupes kolonijas.¹⁸⁶

Protams, latviešu vidū bez luterāņiem bija arī pareizticīgie, katoļi un baptisti. Tomēr Padomju Savienībā tautas skaitīšanā netika ievāktas ziņas par iedzīvotāju konfesonālo piederību. Zināms vien, ka saskaņā ar 1926. gada KPFSR notikušās tautas skaitīšanas datiem Tālo Austrumu novadā dzīvoja 2514 latvieši.¹⁸⁷ Statistikā tie ir skaitīti, bet aiz tiem slēpjas cilvēku likteņi. Viens no tādiem stāstiem ir par skolotāju Pēteri Lakstīgalu.

Latvijas Ārlietu ministrija 1926. gadā saņēma vēstuli no bijušā NP pilnvarotā Blagoveščenskā T. Girgensonā. Viņš lūdza palīdzēt P. Lakstīgalam, kurš mēģinājis nokļūt dzimtenē, bet pierobežas joslā ticis aizturēts un ievietots cietumā Ostrovā. T. Girgensonam par to bija paziņojusi kāda no Krievijas cietuma atbrīvota persona.¹⁸⁸ Laikā no 1912. līdz 1919. gadam P. Lakstīgala bija skolotājs Amūras Baltijas kolonijā.¹⁸⁹ Jāpiebilst, ka kolonijās, kur darbojās skolotājs latvietis, jaunieši bija vairāk pasargāti no pārtautošanās. Vēlāk P. Lakstīgala kļuva par Latvijas pilsoni.¹⁹⁰ 1923. gadā viņš Amūras gubernas izpildkomitejai iesniedza pieprasītos dokumentus, lai dabūtu atļauju izbraukt uz Latviju. Savukārt 1925. gada sākumā viņš no Tālo Austrumu

revolucionārās komitejas saņēma atbildi, ka izbraukšana atteikta, jo nav iesniegti visi vajadzīgie dokumenti. Piedāvājums atnest trūkstošos dokumentus tika noraidīts, jo izbeidzies iesniegšanas termiņš. Šie apstākļi skolotājam P. Lakstīgalam lika izšķirties par riskantu soli – šķērsot PSRS robežu nelegāli. Kaut arī Latvijas ārlietu resors iesniedza PSRS pārstāvjiem notu saistībā ar P. Lakstīgalas likteni,¹⁹¹ taču tā tika atstāta bez ievēribas. T. Girgenšons lūdza glābt P. Lakstīgalu no nāves padomju cietumos un iekļaut apmaināmo personu sarakstā, piebilstot, ka skolotāja sieva un meitiņa atrodas Amūras Baltijas kolonijā.¹⁹² Tomēr PSRS varas pārstāvji atteicās apcietināto atzīt par Latvijas pilsoni. Spriežot pēc kāda “Sibīrijas Cīņas” raksta, P. Lakstīgala no apcietinājuma tika atbrīvots, jo 1927. gada beigās rakstā par Amūras Baltijas koloniju tiek pieminēts skolotājs ar šādu uzvārdu.¹⁹³ Protams, nav izslēgta arī tikai uzvārdu sakritība. 30. gadu beigās skolotājs Pēteris Lakstīgala tika apcietināts un vēlāk sodīts ar nāves sodu. Bez tēva palika pieci bērni. Viena no viņa meitām Erna Lakstīgala kļuva par skolotāju. Pateicībā par viņas darbu mūsdienās Zejas vidusskola Nr. 3 nosaukta Ernas Lakstīgalas vārdā.¹⁹⁴

Cits stāsts saistās ar traģēdiju uz kuģa klāja. Starpkaru posmā Ķīnā par kuģu kapteiņiem strādāja ne viens vien latvietis. Viņu vadītie kuģi veica kravas un pasažieru pārvadājumus Klusajā okeānā. Tādēļ viņiem nācās apmeklēt arī PSRS Tālo Austrumu ostas Vladivostoku un Petropavlovsku pie Kamčatkas. Par to liecina traģisks atgadījums ar tvaikoņa “Hva-Šun” kapteini Ādolfu Kalniņu 1933. gada 18. jūnijā ceļā no Vladivostokas uz Kamčatku. Pirms tam kuģi bija nofraktējusi “Sovtorgflot”. Ārsta pienākumus uz tvaikoņa, kurš varēja pārvadāt 1000 pasažierus, izpildīja padomju pilsonis Moisejs Kalugskis. Pēc atgriešanās Šanhajā kuģa apkalpes locekļi apgalvoja, ka kapteinis Ā. Kalniņš Vladivostokā stipri dzēris. Vēlāk jūrā trīs dienas atradies uz komandtiltiņa un izrādījis nenormālības pazīmes. Pēc tam ielēcis jūrā, no kurienes gan izvilks, bet atdzīvināt viņu nav izdevies. Kapteiņa piederīgie, sevišķi meita Austra Kalniņa, šādi notikuma versijai neticēja, jo kapteinim Ā. Kalniņam uz pakauša bija zilums. Šanhajas policija pēc Somijas konsula, kurš pārstāvēja arī Latvijas pilsoņu intereses, pieprasījuma uzsāka krimināllietas izmeklēšanu. Tomēr viņi nevarēja nopratināt kuģa ārstu M. Kalugski, kurš bija braucis tikai līdz Vladivostokai. Tādēļ Latvijas varas iestādes notā lūdza attiecīgām padomju iestādēm nopratināt M. Kalugski.¹⁹⁵ Diemžēl ziņas, kas sniegtu skaidrību notikušajā, vismaz pagaidām nav izdevies atrast.

Vladivostokā dzīvojošajiem latviešiem ārvalstu kuģu pienākšana ostā varēja būt sakaru kanāls, kuru bija iespējams izmantot ziņu vai lūgumu nodošanai Latvijas valdībai, lai glābtu no apcietinājuma Latvijas pilsoņus. Piemēram, Hermaņa Pēterona sieva par vīra arestu

informēja Latvijas goda konsulu Tokijā, kurš savukārt šo informāciju nosūtīja Latvijas sūtnim Maskavā.¹⁹⁶ Izmantojot padomju pasta pakalpojumus, bieži sūtniecībai adresētās vēstules nenasniedza adresātu.¹⁹⁷ Šeit sava loma bija apstāklim, ka Vladivostoka atradās pierobežā, kur pasta sūtījumu kontrole bija vēl stingrāka nekā iekšzemē.

STRĪDI PAR NEKUSTAMO ĪPAŠUMU

30. gadu sākumā, kad Padomju Savienībā tika realizēta piespiedu kolektivizācija, cilvēki no tās glābās, nelegāli šķērsojot robežu ar Ķīnu un nokļūstot Mandžūrijā.¹⁹⁸ Parasti šie bēgļi nonāca Harbinā. Viņu vidū bija arī atsevišķi latvieši.¹⁹⁹ Tomēr Ārlietu ministrijas arhīva dokumenti liecina, ka Tālajos Austrumos dzīvojošie latvieši galvenokārt centās izmantot apstākli, ka ir Latvijas pilsoņi, lai iegūtu atļauju nokļūt dzimtenē. Šajā laikā tika nacionalizēti viņiem piederošie sīkuzņēmumi un namīpašumi. Līdz ar to latviešiem zuda motivācija uzturēties šajā reģionā, ko vēl vairāk pastiprināja bažas nonākt apcietinājumā.

1930. gada sākumā Vladivostokā notika sīko privātuzņēmumu nacionalizācija. Tā skāra arī latviešus. Latvijas pilsoņi – nacionalizēto uzņēmumu īpašnieki par to informēja sūtniecību. Piemēram, Hermanim Pētersonam piederošam privātuzņēmumam palielināja nodokļus vairāk nekā 10 reizi. Viņam netika dota pat iespēja tos nomaksāt, jo viņš tika apcietināts un visa manta atņemta ar ieganstu, ka nav tikuši maksāti nodokļi. Latvijas sūtniecība iesniedza protestu, lai panāktu H. Pētersona atbrīvošanu no apcietinājuma.²⁰⁰ Viņa glābšanā aktīvi iesaistījās brālis Roberts Pētersons.²⁰¹ Vēlāk sūtniecība paziņoja R. Pētersonam, ka brālis Vladivostokā no apcietinājuma atbrīvots, jo tiesa viņu attaisnojusi.²⁰² Jāpiebilst, ka Latvijas presē šajā laikā bija lasāmas publikācijas par represijām, kas skāra Padomju Savienībā dzīvojošos latviešus.²⁰³ Tādēļ, nesaņēmuši vēstules no piederīgajiem PSRS, Latvijas pilsoņi vērsās Ārlietu ministrijā ar lūgumiem, lai noskaidrotu radnieku dzīvesvietu. Šajā laikā nereti noskaidrojās, ka viņi apcietināti par saimnieciskiem noziegumiem. Protams, PSRS tas bieži tika veikts politisku motīvu dēļ, lai izbeigtu privāto uzņēmēju un tirgotāju darbību.²⁰⁴

Aizstāvēt Latvijas pavalstniekus īpašumtiesiskos strīdos ar padomju iestādēm traucēja savulaik noslēgtais Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums. Tas paredzēja, ka abu valstu pilsoņiem ir tiesības uz kustamo un nekustamo īpašumu saskaņā ar likumiem, kādi pastāv valstī, kurā viņi dzīvo. Līdz ar to tika pavērtas iespējas likumīgi konfiscēt Latvijas pilsoņu īpašumus Padomju Savienībā.²⁰⁵ Tas spilgti izpaudās gadījumos, kad vajadzēja aizstāvēt Latvijas pilsoņu ekonomiskās intereses PSRS. Piemēram, bijušajam Nacionālās padomes pilnvarotajam

R. Zilgalvim Čitā piederēja diezgan lieli īpašumi – alus daritava un kokzāģētava. Pēc viņa nāves 1929. gadā Latvijas sūtniecība uzsāka notu piesūtišanu PSRS ārlietu resoram, lai aizsargātu viņa mantinieku ekonomiskās intereses.²⁰⁶ Neskatoties uz to, padomju puse 1933. gada novembrī paziņoja, ka Latvijas iestādes un mantinieki nav interesējušies par viņa atstāto mantu. Pēc tam Latvijas ārlietu resora iesniegtajā notā tika uzsvērts, ka Čitas amatnieku darba kolonija izvairās slēgt līgumu par R. Zilgalvja īpašumu iznomāšanu vai pirkšanu un līdzšinējā rīcība palikusi bez rezultāta.²⁰⁷

Jāpaskaidro, ka PSRS pilsoņi, kuri uzņēmās pārvaldīt ārzemnieku īpašumus, tika pakļauti represijām. Tas tika darīts, lai padomju iestādēm atvieglotu citu valstu pavalstnieku privātipašumu atsavināšanu. Ar to saskārās Jānis Eihlers, kurš 1931. gadā pārcēlās uz dzīvi Šanhajā. Viņš ar Latvijas sūtniecības palīdzību centās aizstāvēt īpašuma tiesības uz ēkām Vladivostokā – Borodinas ielā 67 (novērtēta par 66 tūkstošiem zelta rubļu), Centrālajā prospektā 64, Okeanskā – Baķuņina ielā 5 (vasarnīca).²⁰⁸ Jau agrāk, t.i., 1922. gada decembrī, J. Eihleram tika atņemta spirta dedzinātava “Okean” un konservu fabrika. Viņš gan nebija šo uzņēmumu vienīgais īpašnieks. Padomju varas iestādes savu rīcību pamatoja ar to, ka viens no uzņēmumu īpašniekiem bija aizbēdzis no Vladivostokas laikā, kad to pameta balto karaspēks.²⁰⁹

Saistībā ar konfliktu par namīpašumu konfiskāciju pieminams “vladivostokietis” Mārtiņš Liepa. Viņš bija atvaļināts cara armijas pulkvedis. 1932. gadā M. Liepa kā “kaitīgs elements” bija arestēts un pēc 100 cietumā pavadītām dienām sodīts ar izsūtījumu uz 3 gadiem. Apcietinājuma laikā tika pārdota viņam piederošā māja, kurā M. Liepa dzīvoja no 1904. līdz 1932. gadam.²¹⁰ Tika konfiscēta arī viņa lielā mājas bibliotēka.²¹¹ Atgriezies Latvijā, viņš ierosināja par Vladivostokā atsavināto īpašumu pienākušos 3200 zelta rubļus piedzīt, izmantojot, ja vajadzīgs, tādus līdzekļus, kādus lieto Somija, kas uz savu pilsoņu īpašumu konfiskāciju PSRS atbild ar līdzīgu vērtību konfiskāciju Helsinkos.²¹² Minētajā M. Liepas apgalvojumā bija ļoti pārspīlēta Somijas valdības labvēlība pret saviem repatriantiem. Padomju Savienība principiāli izvairījās no kompensācijas maksāšanas par ārvalstu pilsoņiem atsavinātiem īpašumiem. Izņēmums nebija arī Somija. Turklāt ne viens vien somis bija zaudējis vērtīgus īpašumus Krievijā. Savukārt Somijas valsts tādas kompensācijas nevēlējās maksāt. Somu vēsturnieks P. Nevalainens savā pētījumā par somu izceļošanu no PSRS pieminējis, ka daļēju kompensāciju par zaudētajiem īpašumiem 1921. gadā saņēma tie somi, kuri 1918. gada sākumā bija Somijas valsts iestāžu dienestā Krievijā.²¹³ 1934. gadā Somijas Finanšu ministrija, pamatojoties uz agrāk saņemtajiem pilsoņu iesniegumiem, sastādīja izziņu, cik liela vērtība bija Krievijā atstātajiem somu īpašu-

miem. Pēc tam 30. gadu otrajā pusē Somijas varas iestādes izmaksāja simboliskas kompensācijas – vienai personai no 830 līdz 2320 somu markām (243–680 eiro).²¹⁴

Tāpat PSRS varas pārstāvji izvairījās no atlīdzības maksāšanas par valsti atstājušo Latvijas pilsoņu īpašumiem. Tādēļ vēl 30. gadu vidū Latvijas sūtniecības Maskavā pārskatā tiek pieminētas J. Eihlera un E. Zilgalvja īpašumu lietas, gan atzīstot, ka maz cerību tajās panākt īpašniekiem labvēlīgu risinājumu. Vienlaikus īpašniekiem tiek pārņemts, ka viņi neizmanto iespējas vērsties padomju tiesas iestādēs, jo, kamēr tās nav viņu prasības noraidījušas, sūtniecība nevar iejaukties šajās lietās. Diemžēl situācijā, kad PSRS klaji nerēķinājās pat ar Latvijas diplomātiem, privātpersonas iespējas panākt sev labvēlīgu spriedumu padomju tiesā bija apšaubāmas.²¹⁵ Vienīgais, ko šajā laikā Latvijas sūtniecības Maskavā pārstāvji spēja, bija aizkavēt mūsu pilsoņu īpašumu nacionalizāciju.²¹⁶ Neskatoties uz mūsu pilsoņu interešu klaju ignorēšanu, Latvijas valsts pārstāvji ļāva PSRS pilsoņiem pārdot savus īpašumus un iegūto naudu izvest uz Padomju Savienību.²¹⁷

TĀLAJOS AUSTRUMOS PALIKUŠIE LATVIEŠI

Latvieši Tālajos Austrumos, sevišķi pilsētās, nedzīvoja vienkopus, bet izklaidus starp citu tautību pārstāvjiem. Tas veicināja viņu asimilāciju. Izceļotāju vienīgā saikne ar dzimteni bija sarakste ar Latvijā palikušajiem radiem. Tomēr nereti latvieši svešumā devās līdz ar visiem tuvākajiem radiem, tādēļ arī šis sakaru kanāls nestrādāja.²¹⁸ Dažkārt viņi karjeras vai citu apstākļu dēļ atsacījās no savas tautības. Šai sakarībā pieminama Latvijas goda konsula Harbinā P. Mežaka sniegtā informācija par Mandžūrijā dzīvojošajiem latviešiem – PSRS pilsoņiem, kuru precīzu skaitu grūti noteikt, jo daudzi nomainījuši savus latviskos uzvārdus pret krieviskiem. Tāpat bieži gadās satikt vietējās PSRS organizācijās un pārstāvniecībās darbiniekus, kurus apkārtējie uzskata par krieviem, tomēr vēlāk viens otrs vārds izdod tos – un viņi atzīstas, ka ir “tīri latvieši un runā tīrā latviešu valodā”. Liela daļa latviešu – PSRS pilsoņu saites ar dzimteni nav sarāvuši un dzīvi jūt līdzī tai, bet ir arī daudzi pārliecināti komunisti, kuriem “Baltā Latvija” ir kā “dadzis aci”.²¹⁹

Pēc 1926. gada tautas skaitīšanā iegūtām ziņām latviešu nacionālā ciema padome bija Vladivostokas apgabala Oļģinas rajona Latvijas kolonijā (19 saimniecības un 96 iedzīvotāji).²²⁰ Oficiāli publiskotajos tautas skaitīšanas rezultātos netika uzrādīts tās iedzīvotāju nacionālais sastāvs. Jau no dibināšanas pirmsākumiem kolonijā dzīvoja ne tikai latvieši. “Sibīrijas Čiņa” atzīmēja, ka šajā kolonijā jau cara laikā skolā bērnus mācīja krievu valodā. Bet ciema vecākajam Andersonam tika pārņemta “krievu līnijas” realizēšana. Acīmredzot kolonijā strauji

risinājās pārtautošanās procesi. Šajā kolonijā neviens pat neabonēja laikrakstu "Sibīrijas Cīņa". Tādēļ arī avīzes vairākkārtīgie aicinājumi šīs kolonijas iedzīvotājiem sniegt ziņas par tās vēsturi bija neveiksmīgi.²²¹ Ar ievērojamu aktivitāti izcēlās Aizupes iemītnieki, kuri sniedza informāciju par dzīvi kolonijā.²²² Jāņem vērā, ka 20. gs. 20. gados nacionālās minoritātes PSRS tika atbalstītas valsts līmenī. Ne velti "Sibīrijas Cīņā" tika uzsvērts, ka nav pieņemama to vecāku rīcība, kuri latviešu bērnus cenšas sūtīt krievu skolās.²²³ Nacionāli noskaņotie

Vladivostokā Ziemassvētkos.
Fotogrāfija 1932. gadā nosūtīta uz Latviju
Spalviņu dzimtai Kalna Norvēļos.

No A. Bergmaņa privātkolekcijas

latvieši izteica pārmetumus tautiešiem, kuri sāka izvairīties no latviešu valodas lietošanas. Piemēram, Aizupes kolonisti nebija apmierināti, ka skolotājs Eglītis 1927. gadā bija organizējis teātra izrādi un tās atklāšanas runu teicis krievu valodā.²²⁴ Salīdzinoši mazāk publikāciju bija veltīts Amūras Baltijas kolonijai. Tajās pārsvarā ziņoja par kolonistu neloyalitāti pret padomju režīmu vai reliģisko tradīciju atbalstīšanu. Piemēram, 1927. gada 22. janvārī Amūras Baltijas kolonijas jaunieši Ļeņina nāves dienā sarīkoja kaktu ballīti.²²⁵

“Vladivostokiete” Rita Rimša Seišinā (Koreja)
1938. gadā.

No A. Bergmaņa privātkolekcijas

Vairāk nekā 60% Tālajos Austrumos dzīvojošo latviešu bija pil-sētnieki.²²⁶ Jau pirms I pasaules kara Vladivostokā dzīvoja aptuveni tūkstotis latviešu,²²⁷ bet 1926. gadā viņu skaits bija samazinājies līdz 594.²²⁸ Kaut arī salīdzinoši mazāk nekā Sibīrijā, tomēr arī te bija sastopami latviešu zemnieki. Atskaitot Amūras Baltijas un Aizupes kolonijas, arī laukos latvieši dzīvoja izklaidus starp citu tautību pārstāvjiem. Līdz ar to viņu bērni nemācījās latviešu skolās un ātri pārtautojās. Zemnieku ekonomiskais stāvoklis ievērojami pasliktinājās ap 1930. gadu, kad notika lauksaimniecības kolektivizācija. Jāatzīmē, ka Latvijas augstākās amatpersonas par situāciju latviešu kolonijās bija informētas. Tomēr reāli nekādu palīdzību tās nespēja sniegt.²²⁹ Savukārt Vācija, ar kuru Padomju Savienībai bija salīdzinoši labākas attiecības un kuras lūgumus tā neuzdrošinājās pilnībā ignorēt, panāca, ka 1929. gada decembrī no Maskavas tika saņemta atļauja izbraukt 6 tūkstošiem vācu tautības personu, kas vēlējās paglābties no kolektivizācijas. Vairākums no viņiem caur Vāciju devās uz Ziemeļ- un Dienvidameriku.²³⁰

Lielākā daļa latviešu zemnieku nebija Latvijas pilsoņi, un uz viņiem neattiecās 1930. gada februāra Politbiroja rīkojums apgabalu VK(b)P komitejām un OGPU, ka ārvalstu, ar kurām PSRS uztur diplomātiskās attiecības, pilsoņu saimniecības netiek pakļautas konfiskācijai un aizliegts viņus un viņu ģimenes locekļus izsūtīt līdz īpašam rīkojumam.²³¹

Tādēļ, lai paglābtos no izsūtīšanas, latviešu zemniekiem nācās apvienoties kolektīvajās saimniecībās. Vēl 1936. gadā sastādīts saraksts liecināja, ka Tālajos Austrumos bijušas divas latviešu kolektīvās saimniecības – “Trieciennieks” (Amūras Baltijas kolonija) un “Sarkanie Austrumi” (Aizupes kolonija).²³² Pārējās Tālo Austrumu kolonijās bija mazāks latviešu skaits, un līdz ar to tur nespēja izveidot nacionālās kolektīvās saimniecības.

Lielais terors Tālajos Austrumos un Austrumsibīrijā attiecībā pret “kulakiem un pretpadomju elementiem” saskaņā ar NKVD pavēli Nr. 00447 sākās 1937. gada 15. augustā.²³³ Neapskaužams bija to Latvijas pilsoņu liktenis, kuri neatgriezās dzimtenē, jo 1937. gada beigās NKVD uzsāka latviešu operāciju. Tās izpildītājiem tika uzdots apcietināt visus Latvijas pilsoņus, izņemot sūtniecības un konsulāta darbiniekus un kalpotājus.²³⁴ Šajā laikā izplatīts bija viedoklis, ka PSRS dzīvojošie vācieši, poļi, latvieši u.c. diasporu pārstāvji ir potenciāli spiegi, kurus kara gadījumā var izmantot graujošai darbībai aizmugurē.²³⁵ Represijas pret nacionālajām minoritātēm nepalika neievērotas arī ārpus Padomju Savienības robežām. Tās nosodīja Vācijas, Polijas, Somijas, Grieķijas un Irānas pārstāvji.²³⁶ Protams, ziņas par arestētajiem atsevišķos gadījumos sasniedza arī Latvijas

sūtniecību Maskavā. Japānas sūtnis informēja savu kolēģi, ka Vladivostokā 1936. gada beigās arestēts Jānis Mačens, kurš bija Japānas ģenerālkonsulāta Vladivostokā juriskonsults. Pēc Ārlietu komisiāriāta sniegtajiem paskaidrojumiem, viņš tika apsūdzēts spiegošanā. Apcietināta tika arī J. Mačena sieva. Japānas sūtniecība solīja sekot līdzi J. Mačena un viņa sievas liktenim. Bijušais vācu konsuls Vladivostokā, kurš bija labi pazinis apcietināto, apsoliņās atvest uz sūtniecību čemodānu ar J. Mačena mantām.²³⁷ PSRS varas pārstāvji uz Latvijas sūtņa jautājumu, vai J. Mačena lieta ir izskatīta un kāds sods ir piespriests apcietinātajam, nesniedza atbildi.²³⁸ Pēc Latvijas sūtņa rīcībā esošās neoficiālas informācijas viņam bija piespriests nāves sods.²³⁹

1938. gada sākumā Latvijas sūtniecībā Maskavā ieradās Ella Maurīte, kurai iepriekšējā gada decembrī bija paziņots, ka viņa tiek izraidīta no Tālajos Austrumos atrodošās Sretenskas pilsētas. Viņa gatavojās ar vīru un bērniem doties uz Latviju. Tomēr neilgi pirms dzīvesvietas atstāšanas dzīvoklī ieradās vietējie NKVD darbinieki un apcietināja vīru Alfrēdu Maurīti, kurš bija strādājis vietējā alusdarītavā par aldari. Viņa sieva noliedza, ka vīrs kādreiz būtu nodarbojies ar politiku. Liktenīga loma šajā latviešu ģimenes drāmā bija apstāklim, ka Alfrēds Maurītis nebija Latvijas pilsonis.²⁴⁰

Lielākoties gan ziņas par to, ka Latvijas pilsonis ticis arestēts, nesasniedza Latvijas diplomātus. Tomēr represijas, kas galvenokārt skāra dažādās Eiropas valstīs dzimušos cilvēkus, kuri dzīvoja PSRS, nebija noslēpjamas no Maskavā dzīvojošajiem diplomātiem. Nereti Latvijas sūtniecība saņēma informāciju no tuviniekiem Latvijā ar lūgumu noskaidrot kāda cilvēka atrašanās vietu un iemeslu, kādēļ viņš neatbild uz tuvinieku rakstītajām vēstulēm. Ne velti Latvijas sūtniecības dokumentos 30. gadu vidū lasāms, ka “pilsoņu interešu aizstāvēšana PSRS joprojām ir [...] viens no grūtākiem un atbildīgākajiem pienākumiem sakaros ar šo valsti”²⁴¹ Jāņem vērā, ka Latvijas ietekme uz pasaules politiskajiem procesiem un ekonomiskais potenciāls bija salīdzinoši daudz vājāks nekā Padomju Savienībai, kas turklāt ar katru gadu kļuva arvien stiprāka.²⁴²

Rakstot par Tālajos Austrumos dzīvojošajiem latviešiem, nevar nepieminēt šajā teritorijā izvietotajos garnizonos dienējošos tautiešus. Jau kopš strēlnieku laikiem latvieši padomju bruņotajos spēkos ieņēma ne vienu vien vadošu posteni. Tādēļ viņu uzvārdi lasāmi dokumentos un aprakstos, kas veltīti PSRS bruņotajiem spēkiem, līdz 20. gs. 30. gadu otrajā pusē notikušajām represijām. Attiecībā uz Sarkanajā armijā dienējušajiem latviešiem jāuzsver, ka jau 1918. gadā Vladivostokā tika organizēta “Pirmā Tālo Austrumu latviešu sarkanā rota”. LCB pārstāvji gan oponentēja, ka tajā bijuši tikai 30 latvieši, bet

vairākums (150) bijuši ungāri un vācu karagūstekņi.²⁴³ Komunists K. Šķilters vēlāk rakstīja, ka latviešu strādnieki no Vladivostokas “Pirmās Upes” pagaiddarbības ierakstījās Sarkanās gvardes nodaļā. Čehu sacelšanās laikā minētā vienība cieta sakāvi un sarkanarmieši tika atbruņoti.²⁴⁴

Kreisi noskaņotie latvieši arī pēc tam tika uzskatīti par komunistu varas uzticamākajiem karavīriem. Piemēram, 1920. gada aprīlī, kad Vladivostokā japāņi uzsāka varas pārņemšanu, latviešu rota apsargāja vilcienu, ar kuru komunistu valdība gribēja izvest valsts bankā glabāto sudrabu no Vladivostokas uz Sibīriju. Šo rotu japāņi sakāva, kā rezultātā vairāki latviešu strēlnieki pazuda bez vēsts, bet atlikušie aizbēga sokās.²⁴⁵

Nereti vēsturiski publicistiski raksti tiek izmantoti politisku mērķu sasniegšanai. Tā 1969. gadā, t.i., neilgi pēc PSRS un Ķīnas militārā konflikta, žurnālā “Morskoj sbornik” tika publicēts raksts, kurā pieminētas pēc 1929. gada Padomju Savienības un Ķīnas militārā konflikta apbalvotās personas. Viņu vidū ne viens vien latvietis, piemēram, Tālo Austrumu armijas štāba priekšnieks A. Lapiņš, flotiles priekšnieks J. Ozoliņš u.c.²⁴⁶ Parasti gan šī laika publikācijās krievu valodā necentās uzvērt latviešu lomu PSRS bruņoto spēku izveidošanas periodā. Tomēr šoreiz bija iemesls to darīt, jo Ķīna 60. gadu otrajā pusē neatzina PSRS veikto Latvijas okupāciju.

Veltīgi gan tā laika padomju vēsturnieku publikācijās meklēt ziņas par 1938. gada jūnijā notikušo Tālo Austrumu NKVD pārvaldes priekšnieka H. Ļuškova bēgšanu uz Mandžūriju.²⁴⁷ Drīz vien pēc viņa pārbēgšanas Rietumvalstu preses izdevumos parādījās informācija par represijām PSRS. Dienas gaismu ieraudzīja pat daži bijušā NKVD priekšnieka atnestie dokumenti. Tā tika sniegtas ziņas par Alberta Lapiņa likteni, kurš kopš 1921. gada bija Tālo Austrumu Republikas un Piejūras un Aizbaikāla kara apgabala karaspēka pavēlnieks, bet no 1933. gada ieņēma Atsevišķās Sarkankarogotās Tālo Austrumu armijas pavēlnieka palīga posteni.²⁴⁸ Presē tika publicēta A. Lapiņa Habarovskas cietumā rakstītā pirmsnāves vēstule. Tajā vēstīts, ka pratināšanā sniegtās liecības ir nepatiesas, jo tās viņš Maskavā ir sniedzis pēc ilgstošas sišanas un draudiem mocības turpināt.²⁴⁹ Protams, represijas skāra ne tikai A. Lapiņu, bet arī citus latviešus. Dažkārt pat dokumentos apcietināšanas motivācija bija tautība – latvietis.²⁵⁰ NKVD falsifikatori izdomāja pat īpašu “latviešu sazvērestību”, kurā ieskaitīja ne tikai militāros darbiniekus, bet arī daudzas civilpersonas, kā, piemēram, mežrūpniecības direktoru Pēteri Balodi, bankas direktoru Alfrēdu Balodi un daudzus citus. Pēc H. Ļuškova bēgšanas PSRS varas iestādes izvērta plašu kampaņu, lai NKVD Tālo Austrumu struktūras iztīrītu no viņa “piekritējiem”. Tad

arī atklājās daudzo NKVD izmeklētāju sadistiskās metodes, nepamatoti aresti un apsūdzības lietu falsifikācijas. Rezultātā no ieslodzījuma tika atbrīvoti: 18. strēlnieku korpusa komandieris Ērmanis Magone, Atsevišķās Sarkankarogotās Tālo Austrumu armijas štāba priekšnieka vietnieks brigādes komandieris Jūlijs Štāls, Piejūras karaspēka grupas pretgaisa aizsardzības priekšnieks pulkvedis Teodors Verners Svikliņš, Piejūras karaspēka grupas ķīmiskā karaspēka priekšnieks pulkvedis Vladimirs Galuzo (latvietis), Piejūras karaspēka Gaisa karaspēka priekšnieks Žanis Rezinskis, Lejas Amūras nocietinātā rajona komandants Detlavs Brantkalns²⁵¹ u.c.²⁵² Jāuzsver, ka 20. gs. 20.–30. gados daudzu Sarkanajā armijā dienāšo latviešu biogrāfijās varēja lasīt par dienesta gaitām Tālajos Austrumos. Tomēr ziņas par viņu dzīvesstāstiem glabājas Krievijas arhīvos, kuru izpēte pavērtu ne vienu vien lappusi Tālo Austrumu reģionā dzīvojošo latviešu vēsturē.

Amūras apgabala Zeiskas rajonā atrodāso Amūras Baltijas koloniju 1975. gada Sibīrijas ekspedīcijas laikā apmeklēja U. Briedis un I. Leitis. Šī ciema latvieši viņiem stāstīja par cīņām ar hunhuziem, t.i., austrumnieku laupītājiem, 20. gados.²⁵³ Šajā laikā Zejas upes krastā (Amūras Baltija, Aizupe un Vidussala) tika atklātas ļoti bagātīgas zelta atradnes.²⁵⁴ Latviešu komunisti tādēļ ironizēja, ka mūsu kolonistus pārņēmis “zelta drudzis”.²⁵⁵ Tas bija zināms arī hunhuziem, kuri zeltu latviešiem gribēja atņemt.²⁵⁶

U. Brieža un I. Leiša ekspedīcijas laikā iegūtā informācija liecināja, ka vismaz daļa latviešu pārdzīvoja 30. gadu beigās realizētās etniskās tīrīšanas.²⁵⁷ Diemžēl līdz šim nav publicēti statistikas dati par politisku motīvu dēļ represētiem Tālajos Austrumos dzīvojošiem latviešiem. Mūsdienās par to, ka šeit kādreiz dzīvojuši latviešu kolonisti, liecina Latvijas ezers, kas atrodas Lazo rajonā Piejūras novadā.²⁵⁸ Tāpat dažreiz šajā reģionā sastopami cilvēki ar latviskiem uzvārdiem, kas liecina par viņu senču saistību ar Latviju. Jāpieļauj, ka daudzi no viņiem sevi vairs neuzskata par latviešiem un ieraksts pasē rāda citu tautību. Jaunākie statistikas dati par Amūras apgabala iedzīvotāju nacionālo sastāvu 2002. gadā liecināja, ka 167 cilvēki sevi uzskatīja par latviešiem.²⁵⁹

SECINĀJUMI

Jāatzīst, ka 20. gs. 20. gados Latvijas valdība un tās diplomātiskās pārstāvniecības PSRS darbinieki neizdarīja visu iespējamo, lai atbalstītu latviešu atgriešanos dzimtenē. Tam pamatā bija kļūdaina Padomju Savienības turpmākās politiskās, ekonomiskās attīstības perspektīvu novērtēšana un cenšanās novērst lielu bezzemnieku masu iepļūšanu

Latvijā, lai nepaplašinātu komunistu sociālo bāzi.²⁶⁰ Viņi neņēma vērā latviešu lielos dzīvā spēka zaudējumus I pasaules kara laikā, kas vēl vairāk paātrināja demogrāfisko krīzi,²⁶¹ kuras dēļ Latvijā 30. gados strauji samazinājās latviešu luterāņu īpatsvars.²⁶² Savukārt PSRS palikušie latvieši bieži vien pret pašu gribu ar savu darbu stiprināja impērijas varenību.

Saskaņā ar 1926. gada tautas skaitīšanas datiem Tālo Austrumu novadā dzīvoja 2,5 tūkstoši latviešu. Viņu vidū ievērojama daļa bija Latvijas pilsoņi. Saglabājušies Ārlietu ministrijas dokumenti ļauj apgalvot, ka 20. gadu otrajā pusē Latvijas augstākā vadība un Ārlietu ministrijas pārstāvji ne vienmēr izmantoja visas iespējas, lai pēc iespējas vairāk latviešiem palīdzētu atgriezties dzimtenē. Nereti Latvijas pilsonim pat atsacījās sniegt atbalstu konfliktos ar padomju iestādēm. 30. gadu sākumā, kad padomju puse atļāva daļai Latvijas pilsoņu izbraukt no Vladivostokas, viņu lielākā daļa jau bija zaudējusi mūsu valsts pavalstniecību un nevarēja šo iespēju izmantot.

Jāšaubās, vai padomju spēcienests 20. gs. 30. gadu sākumā neizmantoja iespēju, lai izbraucēju vidū vervētu aģentūru. Turklāt vēstures literatūrā atrodamas ziņas, ka tas ticis veikts 30. gadu otrajā pusē uz dzimteni izraidīto irāņu vidū.²⁶³ Līdz šim gan nav publicēti Krievijas arhīvu dokumenti, kas atspoguļotu PSRS spēcienesta aktivitātes no Tālajiem Austrumiem ieceļojošo Latvijas pilsoņu vidū. Šeit gan jāuzsver, ka repatriantu skaits bija neliels un viņi pēc atgriešanās neieņēma vadošus posteņus saimnieciskajā sfērā vai politikā. Savukārt latviešu nokļūšana dzimtenē novērsa viņu bērnu pārtautošanos. Tāpat repatrianti mūsu varas pārstāvjiem sniedza informāciju par latviešu dzīvi PSRS austrumu reģionā, kuru latviešu diplomāti kopš 20. gs. 20. gadu vidus tikpat kā neapmeklēja. Atgriezušos vidū ne vienam vien bija augstākā izglītība. Tomēr, piemēram, Austrumu valodu institūta pasniedzējiem Latvijā bija grūti atrast pielietojumu savām zināšanām. Atbraucēju vidū varēja atrast cilvēkus, kuri spēja graut mītu par "latviešu ievērojamu ietekmi Padomju Krievijas politiskajā dzīvē". Cits jautājums, cik šo iespēju Latvijas varas pārstāvji izmantoja.

Noslēdzot rakstu, jāpiemin PSRS apcietināto latviešu radnieku paustās domas Latvijas varas pārstāvjiem 20. gs. 20. gadu vidū. "Krievijā nepastāv pilsoniskas tiesības, un [tā] vispār ar pilsoņu un starptautiskām tiesībām nerēķinājās, bet katras tiesiskas valsts pienākums ir savus pilsoņus neatstāt likteņa varā, bet gan tos saudzēt un aizstāvēt. [...] Krievija ir liela, un dažu pilsoņu zaudējums nekādu jūtamam robu nerada. Turpretim Latvijai kā mazai valstij katrs pilsonis ir no liela svara un dārgs."²⁶⁴

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ *Krasnais V.* Latviešu kolonijas. – Melburna, 1980. – 310.–316. lpp.
- ² Сибирь в составе Российской империи. – Москва, 2007. – С. 60.
- ³ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 2574. f., 2. apr., 5732. l., 115., 115. o.p. lp.
- ⁴ Latvijas jūrniecības vēsture 1850–1950. – Rīga, 1998. – 13. lpp.
- ⁵ *Krasnais V.* Latviešu kolonijas. – 323. lpp.
- ⁶ *Колоткин М. Н.* Балтийская диаспора Сибири: опыт исторического анализа. – Новосибирск, 1994. – С. 36, 37.
- ⁷ *Капчинский О.* Национальной и социальной состав Госбезопасности изнутри. – Москва, 2005. – С. 188–293.
- ⁸ *Šķilters K.* Pilsoņu karš un latvju kolonisti. – Minska, 1931. – 25. lpp.
- ⁹ Turpat. – 32., 33. lpp.
- ¹⁰ LVVA, 2575. f., 14. apr., 747. l., 31. lp.
- ¹¹ Turpat, 2574. f., 14. apr., 767. l., 12. lp.
- ¹² Turpat, 2. apr., 62. l., 85. lp.
- ¹³ Turpat, 5732. l., 63., 64. lp.
- ¹⁴ *Dzirkstele K.* Latvji Tālajos Austrumos // Krievijas Cīņa. – 1924. – 10. janv.
- ¹⁵ 20. gadsimta Latvijas vēsture. Neatkarīga valsts 1918–1940. – Rīga, 2003. – 325. lpp.
- ¹⁶ LVVA, 6033. f., 1. apr., 37. l., 82. lp.
- ¹⁷ *Zariņš K.* Cirka mākslinieks. – Rīga, 1990. – 125.–146. lpp.
- ¹⁸ *Bangerskis R.* Mana mūža atmiņas. – Kopenhāgena, 1959. – II d. – 48. lpp.
- ¹⁹ *Dardzāns P.* Latviešu vecā strēlnieka atmiņas, pārdomas, atziņas. – Čikāga, 1987. – II sēj. – 125. lpp.
- ²⁰ Последние бои на Дальнем Востоке. – Москва, 2005. – С. 810.
- ²¹ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991. – Rīga, 2003. – 207. lpp.
- ²² LVVA, 6033. f., 1. apr., 40. l., 103. lp.
- ²³ Turpat, 1986. f., 2. apr., 5874. l., 14., 15. lp.
- ²⁴ КВЖД и российская эмиграция в Китае. – Москва, 2005. – С. 108, 109.
- ²⁵ *Шамбаров В.* Белогвардейщина. – Рязань, 1996. – С. 502.
- ²⁶ LVVA, 2570. f., 10. apr., 55. l., 166. o.p. lp.
- ²⁷ Культурно-национальная автономия в истории России. Документальный анализ. – Т. II. Дальний Восток. – 1921–1922. – С. 3 // [www.humanites.edu.ru/db/ msg/24926](http://www.humanites.edu.ru/db/msg/24926)
- ²⁸ Latvijas padomju enciklopēdija. – Rīga, 1985. – 6. sēj. – 269. lpp.
- ²⁹ Laikā, kad Kolčaks savā kontrolē bija pakļāvis lielāko daļu Sibīrijas, Irkutskas un Aizbaikāla kazaku atamans G. Semjonovs neatzina viņa virsvadību. (*Гонер К.* Начало и конец Колчака // Гражданская война в России: Катастрофа Белого движения в Сибири. – Москва; Санкт-Петербург, 2005. – С. 140.)
- ³⁰ Последние бои на Дальнем Востоке. – С. 3, 4.

- ³¹ Будберг А. Дневник // Гражданская война в России: Катастрофа Белого движения в Сибири. – Москва; Санкт-Петербург, 2005. – С. 317.
- ³² Последние бои на Дальнем Востоке. – С. 3, 4.
- ³³ Сидоров А. Ю., Клеменова Н. Е. История международных отношений 1918–1939. – Москва, 2006. – С. 325, 326.
- ³⁴ ГРУ дела и люди. – Санкт-Петербург, Москва, 2002. – С. 178, 179.
- ³⁵ Филимонов Б. Конец белого Приморья // Последние бои на Дальнем Востоке. – Москва, 2005. – С. 531.
- ³⁶ Piemēram, Aizbaikāla meņševiki, kurus vadīja Kārlis Lukss, Čitas avīzē “Luč” izvērša asu kritiku par Brestā vācu izvirzīto miera līguma noteikumu pieņemšanu. Galvenais arguments pret to bija Latvijas atdošana vāciešiem, uzsverot, ka tādējādi tiek ignorētas latviešu tautas tiesības uz pašnoteikšanos. Лукс Карл Янович // www.kolima.ru/magadan/person/luks.shtml (2007.06.26.)
- ³⁷ LVVA, 6033. f., 1. apr., 37. l., 3. lp.
- ³⁸ *Pumpuriņš T.* Latviešu nacionālo krāsu propaganda Sibīrijā un Tālajos Austrumos Latvijas valsts tapšanas un brīvības cīņu laikā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 2000. – Nr. 1/2. – 23.–25. lpp.
- ³⁹ LVVA, 6033. f., 1. apr., 37. l., 87. lp.
- ⁴⁰ Latvieši, kuri darbojās LCB, atbalstīja dažādas politiskās partijas. Piemēram, vēsturnieks A. Švābe atbalstīja sociāldemokrātus, bet sinologs P. Šmits – Zemnieku savienību. Tas reizēm radīja konfliktus. (LVVA, 6033. f., 1. apr., 39. l., 9. lp.)
- ⁴¹ *Pumpuriņš T.* Latviešu nacionālo krāsu propaganda Sibīrijā un Tālajos Austrumos .. – 23.–25. lpp.
- ⁴² LVVA, 6033. f., 1. apr., 253. l., 16. lp.
- ⁴³ Turpat, 37. l., 122. lp.
- ⁴⁴ *Pumpuriņš T.* Latviešu nacionālo krāsu propaganda Sibīrijā un Tālajos Austrumos .. – 26. lpp.
- ⁴⁵ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 140., 141. lp.
- ⁴⁶ Turpat, 58. lp.
- ⁴⁷ Turpat, 124.–126. lp.
- ⁴⁸ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991. – 211. lpp.
- ⁴⁹ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 91., 91. o.p. lp.
- ⁵⁰ Turpat, 92., 92. o.p. lp.
- ⁵¹ Turpat, 140., 141. lp.
- ⁵² Turpat, 124.–126. lp.
- ⁵³ Turpat, 140., 141. lp.
- ⁵⁴ Turpat, 124., 125. lp.
- ⁵⁵ Turpat, 116., 116. o.p. lp.
- ⁵⁶ Turpat, 92., 92. o.p. lp.
- ⁵⁷ Turpat, 2575. f., 14. apr., 746. l., (līdz 23. lp.).
- ⁵⁸ Turpat, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 61., 62. lp.
- ⁵⁹ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1400. l., 28. lp.
- ⁶⁰ Turpat, 6. lp.
- ⁶¹ Turpat, 41. lp.
- ⁶² *Lerhis A.* Latvijas republikas ārlietu dienests 1918–1941. – Rīga, 2005. – 138. lpp.

- ⁶³ 1920. gada sākumā Vladivostokā darbojās “Poļu-Leišu-Latviešu-Igauņu atgriešanās komiteja”. Tā cerēja saņemt finansiālu atbalstu no Sarkanā Krusta u.c. organizācijām. Komiteja rēķinājās ar tirdzniecības firmu atbalstu, domājot, ka tās, baidoties no komunistu rekvizīcijām, uzsāks preču sūtīšanu uz Baltijas ostām, ko izmantotu arī bēgļu nosūtīšanai uz dzimteni. Diemžēl ieceri neizdevās realizēt dzīvē. LVVA, 2570. f., 10. apr., 55. l., 166.–169. lp.
- ⁶⁴ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991. – 204. lpp.
- ⁶⁵ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 91., 91. o.p. lp.
- ⁶⁶ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1400. l., 17. lp.
- ⁶⁷ Turpat, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 61.–63. lp.
- ⁶⁸ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991. – 276. lpp.
- ⁶⁹ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 115., 115. o.p. lp.
- ⁷⁰ Turpat, 62. l., 94. lp.
- ⁷¹ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991. – 211. lpp.
- ⁷² LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 138. lp.
- ⁷³ Turpat, 122. lp.
- ⁷⁴ Turpat, 76. lp.
- ⁷⁵ Turpat, 86. lp.
- ⁷⁶ *Филимонов Б. Конец белого Приморья.* – С. 696.
- ⁷⁷ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 86. lp.
- ⁷⁸ Turpat, 76. lp.
- ⁷⁹ Turpat, 55.–59. lp.
- ⁸⁰ Turpat, 1. apr., 44. l., 246.–253. lp.
- ⁸¹ Turpat, 2. apr., 5732. l., 55.–59. lp.
- ⁸² Turpat, 52. lp.
- ⁸³ Turpat, 46. lp.
- ⁸⁴ Turpat, 77. o.p. lp.
- ⁸⁵ Turpat, 24., 25. lp.
- ⁸⁶ *Dūks J. Latviešu tauta lielo maldu un iznīcības ceļos, 1918–1940.* – Mičigana, 1974. – 81., 82. lpp.
- ⁸⁷ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 70., 71. lp.
- ⁸⁸ Turpat, 6532. l., 122. lp.
- ⁸⁹ Turpat, 5732. l., 3. lp.
- ⁹⁰ Krievijas Cīņa. – 1924. – 10. janv.
- ⁹¹ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 23. lp.
- ⁹² Turpat, 10., 10. o.p. lp.
- ⁹³ Turpat, 9. lp.
- ⁹⁴ Turpat, 13. lp.
- ⁹⁵ Turpat, 115., 115. o.p. lp.
- ⁹⁶ Turpat.
- ⁹⁷ Turpat, 156. l., 8–10. lp.
- ⁹⁸ Turpat, 2575. f., 14. apr., 747. l., 29. lp.
- ⁹⁹ Turpat, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 66. lp.
- ¹⁰⁰ Turpat, 116. lp.
- ¹⁰¹ Turpat, 66. lp.
- ¹⁰² Turpat, 62. l., 94. lp.
- ¹⁰³ Turpat, 5732. l., 55.–59. lp.

- ¹⁰⁴ Культурно-национальная автономия в истории России. Документальный анализ. – Т. II. Дальний Восток. – 1921–1922. – С. 9 // www.humanites.edu.ru/db/msg/24926 (2007.02.22.)
- ¹⁰⁵ *Каннелер А.* Россия – многонациональная империя. – Москва, 1997. – С. 274, 275.
- ¹⁰⁶ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 55.–59. lp.
- ¹⁰⁷ *Beika A.* Latvijas pavalstniecības optēšanas problēmas Sibīrijā 20. gs. 20. gadu sākumā // Latvijas Arhīvi. – 1994. – Nr. 2. – 26. lpp.
- ¹⁰⁸ *Beika A.* Latvieši Padomju Savienībā – komunistiskā genocīda upuri (1929–1939) // Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata, 1999. – Rīga, 2000. – 45. lpp.
- ¹⁰⁹ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 20. lp.
- ¹¹⁰ Turpat, 10., 10. o.p. lp.
- ¹¹¹ Turpat, 4975. l., 16. lp.
- ¹¹² Turpat, 6477. l., 123.–141. lp.
- ¹¹³ *Рязанцев И. П., Завалишин А. Ю.* Территориальное поведение россиян (историко-социологический анализ). – Москва, 2006. – С. 318.
- ¹¹⁴ *Beika A.* Latvijas pavalstniecības .. – 27. lpp.
- ¹¹⁵ *Невалайнен П.* Исход: Финская эмиграция из России, 1917–1939 гг. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 182.
- ¹¹⁶ Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по регионам РСФСР. Дальне-Восточный край / Владивостокский округ // http://demoscope.ru/wekly/rus_nac_26.php?reg=1374
- ¹¹⁷ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 87. lp.
- ¹¹⁸ Turpat, 2575. f., 14. apr., 172. l., 19. lp.
- ¹¹⁹ Turpat, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 64., 65. lp.
- ¹²⁰ Turpat, 2570. f., 14. apr., 1400. l., 36. lp.
- ¹²¹ Turpat, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 64., 65. lp.
- ¹²² Turpat, 178. lp.
- ¹²³ Turpat, 6902. l., 81., 82. lp.
- ¹²⁴ *Andersons E.* Latvijas vēsture 1920–1940. Ārpolitika. – Stokholma, 1982. – 1. sēj. – 22. lpp.
- ¹²⁵ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 16. lp.
- ¹²⁶ Turpat, 4975. l., 2. lp.
- ¹²⁷ Turpat, 2570. f., 1. apr., 342. l., 109.–110. lp.
- ¹²⁸ *Кабанов В. В.* Источниковедение истории советского общества. – Москва, 1997. – С. 109.
- ¹²⁹ LVVA, 2574. f., 2. apr., 6477. l., 58. lp.
- ¹³⁰ Turpat, 4975. l., 2. lp.
- ¹³¹ Turpat, 5597. l., 40. lp.
- ¹³² Turpat, 6568. l., 4. lp.
- ¹³³ Turpat, 25., 25. o.p. lp.
- ¹³⁴ Turpat, 6477. l., 115. lp.
- ¹³⁵ Turpat, 4977. l., 5.–36. lp.
- ¹³⁶ Turpat, 5., 6. lp.
- ¹³⁷ Turpat, 4975. l., 3. lp.
- ¹³⁸ Turpat, 6477. l., 107. lp.

- ¹³⁹ “Aktīvie pasākumi” – PSRS specdienesta lietots termins, lai apzīmētu dezinformācijas operācijas, kas aizskar un ietekmē citu valstu politiku. *Полмар Н., Аллен Т. Б. Энциклопедия шпионажа.* – Москва, 1999. – С. 43.
- ¹⁴⁰ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991. – 241., 242. lpp.
- ¹⁴¹ LVVA, 1303. f., 3. apr., 28. l., 31. lp.
- ¹⁴² Turpat, 2574. f., 2. apr., 6561. l., 19.–21. lp.
- ¹⁴³ Turpat, 6261. l., 12. lp.
- ¹⁴⁴ Turpat, 6334. l., 19., 20. lp.
- ¹⁴⁵ Turpat, 6543. l., 210. lp.
- ¹⁴⁶ Turpat, 5598. l., 6. lp.
- ¹⁴⁷ Turpat, 5732. l., uzraksts uz vāka (Sarakstīšanās par Latvijas pilsoņu repatriāciju no Tālajiem Austrumiem).
- ¹⁴⁸ Turpat, 6477. l., 58. lp.
- ¹⁴⁹ Turpat, 5597. l., 10., 11. lp.
- ¹⁵⁰ Turpat, 29. lp.
- ¹⁵¹ Turpat, 19. lp.
- ¹⁵² Turpat, 6477. l., 62. lp.
- ¹⁵³ Дальневосточный государственный университет // www.dvgu.ru/struct/institute/orient/HTML/history.html (2007.03.02.)
- ¹⁵⁴ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991. – 343. lpp.
- ¹⁵⁵ LVVA, 2574. f., 2. apr., 6600. l., 5., 6. lp.
- ¹⁵⁶ Turpat, 20. lp.
- ¹⁵⁷ Turpat, 12. lp.
- ¹⁵⁸ Turpat, 7. lp.
- ¹⁵⁹ Pēc 20 trimdas gadiem – atkal dzimtenē // Jaunākās Ziņas. – 1934. – 10. jūl.
- ¹⁶⁰ КВЖД и российская эмиграция в Китае. – С. 120.
- ¹⁶¹ *Старосельская Н.* Повседневная жизнь “Русского” Китая. – Москва, 2006. – С. 70.
- ¹⁶² *Филатьев Д.* Катастрофа Белого движения в Сибири // Гражданская война в России: Катастрофа Белого движения в Сибири. – Москва; Санкт-Петербург, 2005. – С. 122.
- ¹⁶³ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 68. lp.
- ¹⁶⁴ Turpat, 2575. f., 14. apr., 639. l., 10., 10. o.p. lp.
- ¹⁶⁵ Turpat, 172. l., 11., 11. o.p. lp.
- ¹⁶⁶ Latvieši svešumā. Latvieši Tālos austrumos // Latvis. – 1923. – 23. apr.
- ¹⁶⁷ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 68. lp.
- ¹⁶⁸ Turpat, 5801. l., 1. lp.
- ¹⁶⁹ Turpat, 5.–9. lp.
- ¹⁷⁰ Latvijas ārlietu dienesta darbinieki, 1918–1991. – 300. lpp.
- ¹⁷¹ LVVA, 2574. f., 2. apr., 64. l., 187., 187. o.p. lp.
- ¹⁷² Turpat, 138. lp.
- ¹⁷³ Turpat, 182. lp.
- ¹⁷⁴ Turpat, 62. l., 2., 2. o.p. lp.
- ¹⁷⁵ Turpat, 5732. l., 74. o.p., 75. lp.
- ¹⁷⁶ Turpat, 69. lp.
- ¹⁷⁷ Культурно-национальная автономия в истории России. Документальный анализ. – Т. II. Дальний Восток. – 1921–1922. – С. 4 // www.humanites.edu.ru/db/msg/24926 (2007.02.22.)

- ¹⁷⁸ *Курило О.* Лютеране в России XVI–XX вв. – Минск, 2002. – С. 162.
- ¹⁷⁹ *Krasnais V.* Latviešu kolonijas. – 317. lpp.; *Черказянова И. В.* Организация духовной жизни лютеран Сибири: хроника событий XVIII в. – 1919 г. // http://museum.omskelecom.ru/DEUTSCHE_IN_SIB/BOOK/duh_life_luteran.html – 18 page (2007.06.08.)
- ¹⁸⁰ *Курило О.* Лютеране в России XVI–XX вв. – С. 165.
- ¹⁸¹ *Saruna ar Matildi Ērgli, dz. Egli,* 1990. gada 10. martā.
- ¹⁸² LVVA, 2574. f., 2. apr., 3881. l., 4. lp.
- ¹⁸³ *Skolas ēka stāv kā spoks // Sibīrijas Cīņa.* – 1926. – 17. sept.
- ¹⁸⁴ *Корнилов С.* Возвращение кирхи 25 января 2003 г. // www.novostivl.ru/old.php (2007.10.03.)
- ¹⁸⁵ *Buiķis M.* Aizupe // *Sibīrijas Cīņa.* – 1927. – 11. febr.
- ¹⁸⁶ “*Rudzu stiprums*” ar melnsvārci // *Sibīrijas Cīņa.* – 1927. – 23. sept.
- ¹⁸⁷ Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по регионам РСФСР. Дальне-Восточный край // http://demoscope.ru/vekly/rus_nac_26.php?reg=1348.
- ¹⁸⁸ LVVA, 2574. f., 2. apr., 4975. l., 15. lp.
- ¹⁸⁹ *Krasnais V.* Latviešu kolonijas. – 311. lpp.
- ¹⁹⁰ LVVA, 2574. f., 2. apr., 4975. l., 15. lp.
- ¹⁹¹ *Turpat,* 6477. l., 146., 146. o.p. lp.
- ¹⁹² *Turpat,* 4975. l., 15. lp.
- ¹⁹³ *Октобра jubileja latvju kolonijās // Sibīrijas Cīņa.* – 1927. – 9. dec.
- ¹⁹⁴ *Ernas Lakstīgalas atmiņu fragmenti / Вспоминайте меня, когда буду от вас вдалеке // www.zeya.amur.ru/townews/* (2007.11.10.)
- ¹⁹⁵ LVVA, 2574. f., 2. apr., 6449. l., 54., 55. lp.
- ¹⁹⁶ *Turpat,* 5085. l., 7. lp.
- ¹⁹⁷ *Turpat,* 6568. l., 25. o.p. lp.
- ¹⁹⁸ *КВЖД и российская эмиграция в Китае.* – С. 136.
- ¹⁹⁹ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5883. l., 242. lp.
- ²⁰⁰ *Turpat,* 5085. l., 9., 9. o.p. lp.
- ²⁰¹ *Turpat,* 17. lp.
- ²⁰² *Turpat,* 1. lp.
- ²⁰³ *Latvju kolonisti Sibīrijā izmisuma stāvoklī // Jaunākās Ziņas.* – 1930. – 10. marts.
- ²⁰⁴ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5083. l., 4.–8. lp.
- ²⁰⁵ *Beika A.* Latvijas pavalstniecības .. – 26. lpp.
- ²⁰⁶ LVVA, 2574. f., 2. apr., 6262. l., 2. lp.
- ²⁰⁷ *Turpat,* 6449. l., 37. lp.
- ²⁰⁸ *Turpat,* 6720. l., 11. lp.
- ²⁰⁹ *Turpat,* 2575. f., 14. apr., 172. l., 29. lp.
- ²¹⁰ *Turpat,* 2574. f., 1. apr., 6719. l., 12. lp.
- ²¹¹ *Turpat,* 5. lp.
- ²¹² *Turpat.*
- ²¹³ *Невалайнен П.* Исход: Финская эмиграция из России, 1917–1939 гг. – С. 266.
- ²¹⁴ *Turpat.* – 274. lpp
- ²¹⁵ *Ap 1935. gadu Igaunijas sociāldemokrātu līderis J. Oinass devās uz Vladivostoku, lai censtos panākt naudas izmaksāšanu par viņa ģimenei pie-*

- derošo namīpašumu izmantošanu. Oinass vēlāk apgalvoja, ka brauciena mērķis bija pierunāt Japānas konsulātā strādājošo juriskonsultu latvieti J. Mačenu uzņemties namu pārvaldīšanu. Oinass tā arī nespēja panākt, lai Vladivostokas varas iestādes izpildītu viņa likumīgās prasības. Piemēnētais gadījums liecina, ka pat ietekmīgi politiķi nespēja atrisināt sev labvēlīgi ar nekustamo īpašumu saistītos jautājumus. LVVA, 2574. f., 2. apr., 6673. l., 2., 3. lp.
- ²¹⁶ LVVA, 2574. f., 2. apr., 6720. l., 3. lp.
- ²¹⁷ Turpat, 5503. l., 1. lp.
- ²¹⁸ *Skujenieks M.* Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. – Rīga, 1930. – 116. lpp.
- ²¹⁹ *Ščerbinskis V.* Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos // Ķīna Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos, 1919–1940. Izstādes katalogs. – Rīga, 2002. – 8. lpp.
- ²²⁰ Latvieši Klusā okeāna piekrastē // Sibīrijas Cīņa. – 1928. – 30. dec.
- ²²¹ Latvijas kolonija Tālajos austrumos // Sibīrijas Cīņa. – 1928. – 30. dec.
- ²²² *Buiķis M.* Aizupe // Sibīrijas Cīņa. – 1927. – 21. janv.
- ²²³ *Plikauss A.* Mātes valoda skolā // “Sibīrijas Cīņas” pielikums. – 1926. – Septembris (Nr. 9).
- ²²⁴ Grib pārkrīevot // Sibīrijas Cīņa. – 1927. – 28. okt.
- ²²⁵ Nepārspējami lēcēji ir Amūras Baltijas jaunieši // Sibīrijas Cīņa. – 1927. – 18. febr.
- ²²⁶ Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по регионам РСФСР. Дальне-Восточный край // http://demoscope.ru/wekly/rus_nac_26.php?reg=1348 (2007.10.14.)
- ²²⁷ *Krasnais V.* Latviešu kolonijas. – 323. lpp.
- ²²⁸ Всесоюзная перепись населения 1926 года. Национальный состав населения по регионам РСФСР. Дальне-Восточный край / Владивостокский округ // http://demoscope.ru/wekly/rus_nac_26.php?reg=1377 (2007.10.14.)
- ²²⁹ LVVA, 1303. f., 1. apr., 65. l., 734. lp.
- ²³⁰ Национальная политика в странах формирующегося советского блока, 1944–1948. – Москва, 2004. – С. 83.
- ²³¹ Коммерсант и власть. – Москва, 2004. – С. 83.
- ²³² *Krasnais V.* Latviešu kolonijas. – 352. lpp.
- ²³³ *Павлюков А.* Ежов. – Москва, 2007. – С. 314–316.
- ²³⁴ “Латышская операция” 1937–1938 годов: архивный комментарий // 30 октября. – 2000. – № 4. – С. 5.
- ²³⁵ *Павлюков А.* Ежов. – С. 320.
- ²³⁶ Turpat. – 334. lpp.
- ²³⁷ LVVA, 2574. f., 2. apr., 6918. l., 13. lp.
- ²³⁸ Turpat, 6928. l., 17. lp.
- ²³⁹ Turpat, 7001. l., 44. lp.
- ²⁴⁰ Turpat, 6857. l., 3.–5. lp.
- ²⁴¹ Turpat, 6690. l., 3., 4. lp.
- ²⁴² Turpat, 6477. l., 62. lp.
- ²⁴³ Turpat, 6033. f., 1. apr., 39. l., 17. lp.

- ²⁴⁴ Šķilters K. Pilsoņu karš un latvju kolonisti. – 25., 26. lpp.
- ²⁴⁵ Turpat. – 37. lpp.
- ²⁴⁶ Сунгоркин Н. Ф. Дальневосточная военная флотилия в боях с бело-китайцем // Морской сборник. – 1969. – № 10. – С. 81–85.
- ²⁴⁷ Павлюков А. Ежов. – С. 420.
- ²⁴⁸ Latvijas padomju enciklopēdija. – Rīga, 1984. – 5.₁ sēj. – 714. lpp.
- ²⁴⁹ Павлюков А. Ежов. – С. 429, 430.
- ²⁵⁰ Сувениров О. Ф. Трагедия РККА, 1937–1938. – Москва, 1998. – С. 84.
- ²⁵¹ Attiecībā uz D. Brantkalnu jāpiezīmē, ka II pasaules kara laikā viņš bija 130. latviešu strēlnieku divīzijas komandieris. Latvijas padomju enciklopēdija. – Rīga, 1982. – 2. sēj. – 112. lpp.
- ²⁵² Riekstiņš J. “Ježova dūraiņi” Tālo Austrumu latviešiem // Latvijas Vēstnesis. – 2002. – 11. dec.
- ²⁵³ Saruna ar Ingvaru Leiti 2007. gada 13. martā.
- ²⁵⁴ LVVA, 2574. f., 2. apr., 5732. l., 115., 115. o.p. lp.
- ²⁵⁵ Turpat, 5479. l., 49. lp.
- ²⁵⁶ Turpat, 5732. l., 115., 115. o.p. lp.
- ²⁵⁷ Motoekspedīcijas dalībnieki Mārtiņš Sils un Kaspars Bilāns 2007. gada 25. septembrī apmeklēja Amūras Baltijas ciemu, kur sastapa vairs tikai vienu latvieti. Moto piedzīvojumu dienasgrāmata // www.apsaule.lv/?top (2007.10.11.)
- ²⁵⁸ [http:// primkray.ru/index.php?a=info&rid=lazo&text.htm](http://primkray.ru/index.php?a=info&rid=lazo&text.htm) 2 page// Лазо Лазовский район Приморский край (2007.03.02.)
- ²⁵⁹ Национальный состав населения Амурской области (2002 г.) // www.wgeo.russia/table.shtml (2007.06.11.)
- ²⁶⁰ Beika A. Latvieši Padomju Savienībā – komunistiskā genocīda upuri (1929–1939). – 45. lpp.
- ²⁶¹ LVVA, 1370. f., 1. apr., 2700. l., 193. lp.
- ²⁶² Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. – Rīga, 1935. – 88. lpp.
- ²⁶³ Гасанлы Дж. СССР–Иран: Азербайджанский кризис и начало холодной войны, 1941–1946. – Москва, 2006. – С. 16.
- ²⁶⁴ LVVA, 2574. f., 2. apr., 1171. l., 243., 243. o.p. lp.

Aldis Bergmanis

LATVIANS IN THE FAR EAST Return to Homeland in 1920–1930

Summary

Frequently, as the historians write about the civil war in Russia, many issues related to the Far East are viewed superficially, without going deeper into the complex domestic policy situation. In the writings of the Latvian researchers, attention so far has been mostly focused on

the descriptions of activities of the Imanta and Troitsk regiments in this area. Although without diminishing their importance, the Latvian civilians residing in Vladivostok and elsewhere are unjustifiably forgotten.

It must be stressed that during World War I, 570 000 residents of Kurzeme were forced to flee. The same way, thousands of Rigans and residents of other areas of Latvia left their homes. One of the regions where they settled was the Far East. Latvians who had arrived in search of a better life were already living there. They became not only farmers but also rail and post officers, ship captains, etc. The main focus of the article is on the Latvian National Council (LNC; *Latvijas Nacionālā Padome*), the activities of the Latvian diplomatic representatives, as well as the measures they took in order to help Latvians to return to their homeland after World War I. It should be emphasized that the Imanta regiment (i. e. a part of the Latvian Army that was formed in November 1918, shortly before the proclamation of the Republic of Latvia) was located in this region, one of the reasons being an intention to free Latvia from the German army with the help of Great Britain and France. The intention was not fulfilled as the Imanta and Troitsk regiments only left for Latvia in 1920. Together with them, a small part of the Latvian civilians residing in Vladivostok returned to Latvia. The majority of Latvians residing in the Far East still had to put up with the hope of going back home later, through Siberia. This option was envisaged in accordance with the 1920 peace treaty signed between Latvia and Soviet Russia. Yet, shortly before the above treaty was signed, the Far Eastern Republic (1920–1922), a formally independent country, was established. In reality, it was split in the Soviet influence zone, i. e. the Chita Republic, and the territory controlled by the Japanese. Only at the end of 1922, this territory came under full control of the Soviet Russia. Before that, a considerable part of the residents of the Far Eastern Republic had already become citizens of other countries, and many Latvians, who received documents acknowledging their Latvian citizenship, were among them. They did this during the civil war in order to protect themselves against the arbitrariness of the local officials. Later, by using threats and arrests of the most active émigrés, the USSR authorities forced Latvians to revoke their Latvian citizenship. The authorities did not want to allow extensive emigration of individuals living in the Far East. However, some Latvians managed to retain proof of their citizenship until the beginning of the 1930s, when they were granted permission to leave the USSR. The majority of Latvians had to stay in the territory of the USSR. According to the statistics of 1926, a total of 2500 Latvians lived in the Far East region. For many of them, 1937 and 1938 was a turning point as they got arrested during the ethnical repressions. It should be added that due to the proximity of Primorye to the USSR-Japanese border, the activities of the repressive institutions were intensified.

There were supporters of most diverse political views among the Latvians residing in the Far East, including convinced supporters of the Soviet power. Therefore, they took different responsible positions in the Far Eastern Republic in the beginning of the 1920s. Later, they lost their influence, and only in the parts of the Red Army stationed in the Far East, Latvian officers were found.

Undeniably, the Far East Latvian diaspora was much smaller in numbers if compared to Siberia, Belarus, and the European part of Russia; in accordance with population census of 1926, a little over 1% of all the Latvians residing in the USSR lived in the Far East. It does not mean, however, that the activities of the Latvians living in Vladivostok and other places of the region during the civil war were insignificant.

Iesniegts 05.07.2007.